Kohezija i koherencija teksta

Šaina, Kristina

Master's thesis / Diplomski rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:137:152020

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-10**

Repository / Repozitorij:

Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula

SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA KROATISTIKU

KRISTINA ŠAINA

KOHEZIJA I KOHERENCIJA TEKSTA

DIPLOMSKI RAD

PULA, 2016.

SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA KROATISTIKU

KRISTINA ŠAINA

KOHEZIJA I KOHERENCIJA TEKSTA

DIPLOMSKI RAD

JMBAG: 0115037722, redovita studentica

Studijski smjer: diplomski dvopredmetni studij, hrvatski jezik i književnost - talijanski jezik i književnost

Predmet: Lingvistika teksta

Mentorica: doc. dr. sc. Helena Pavletić

PULA, veljača 2016.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana Kristina Šaina, kandidatkinja za magistru hrvatskoga jezika i književnosti i talijanskoga jezika i književnosti, ovime izjavljujem da je ovaj Diplomski rad rezultat isključivo mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Diplomskog rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

U Puli, 25. veljače 2016. godine

Potpis:

_____

IZJAVA

o korištenju autorskog djela

Ja, Kristina Šaina dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj diplomski rad pod nazivom *Kohezija i koherencija teksta* koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu sa Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama. Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, 25. veljače 2016. godine

Potpis:

_____

SADRŽAJ

I. UVOD 5

II. ZANIMANJE ZA NADREČENIČNE JEZIČNE STRUKTURE 8

II.1. RAZVOJ LINGVISTIKE TEKSTA 9

II.2. HRVATSKA TEKSTNOLINGVISTIČKA PROUČAVANJA 12

II.3. ODNOS LINGVISTIKE TEKSTA I OSTALIH LINGVISTIČKIH DISCIPLINA KOJE SE BAVE TEKSOM 13

II.4. ZADAĆA TEKSTNE LINGVISTIKE 15

III. POJMOVNA RAZGRANIČENJA 17

III.1. DISKURS 18

III.2. TEKST 19

III.3. GOVOR I PISMO 20

III.4. GRANICE TEKSTA 21

III.5. KONTEKST 22

III.6. OBILJEŽJA TEKSTA 24

III.7. PRISTUPI ANALIZI TEKSTUALNOSTI 26

IV. KOHEZIJA TEKSTA 28

IV.1. KOHEZIVNE VEZE PREMA HALLIDAYU I HASAN 29

IV.2. KOHEZIVNE VEZE U PROCEDURALNOM PRISTUPU DE BEAUGRANDEA I DRESSLERA 31

IV.3. KOHEZIVNE VEZE UNUTAR DISKURSNE SEMANTIKE 32

IV.4. KONEKTORI 32

V. KOHERENCIJA 34

V.1. TEORIJA RETORIČKE STRUKTURE 36

V.2. PROCEDURALNI PRISTUP DE BEAUGRANDEA I DRESSLERA 36
V.3. TEMA TEKSTA 38
V.4. SUPERSTRUKTURA, MAKROSTRUKTURA I MIKROSTRUKTURA TEKSTA 39
V.5. PSIHOLINGVISTIČKA PROUČAVANJA 40
V.5.1. TEORIJA TEKSTNOGA SVIJETA 41
V.6. PRINCIP SURADNJE I TEORIJA RELEVANTNOSTI 42
VI. JEZIČNE VARIJACIJE I ANALIZA TEKSTOVA 45
VI.1. PERSPEKTIVE STILA, ŽANRA I REGISTRA 46
VI.2. TEKSTNE VRSTE 47
VI.3. ANALIZA TEKSTNE VRSTE LEKSIKONSKA NATUKNICA 48
VI.3.1. FUNKCIJA I KONTEKST 49
VI.3.2. STRUKTURA 49
VI.3.3. TEMA I LEKSIČKO-GRAMATIČKA ORGANIZACIJA 51
VI.3.4. ZNAČAJKE TEKSTNE VRSTE *LEKSIKONSKA NATUKNICA* 67
LITERATURA I IZVORI 71
SAŽETAK 79
ABSTRACT 80

I. UVOD

Jezik možemo definirati kao sustav znakova za komuniciranje, sredstvo kojim prenosimo neke informacije. Njime se koristimo kako bismo prenijeli svoje misli, da bismo nešto s nekim podijelili, ostvarili, dobili, promijenili, nekoga nasmijali, opisali. Jezik je sredstvo koje nam služi da bismo njime nešto postigli. No, on je i mnogo više od toga, jezik oblikuje naše misli i donosi nam informacije o okolini te time utječe i na naše djelovanje. Ima nebrojene svrhe i može se pojaviti u raznim oblicima (govoreni, pisani, Morseov kod, kodirani, standardni, mjesni, tajni) i imati različiti sadržaj pa je stoga i nepredvidljiv. Jezikom možemo prenositi istine o svijetu, a možemo i (namjerno ili iz neznanja) lagati. Jezikom govorimo o kamenu, zebri, brojevima, školi, povijesti, smislu, iskustvima, mitovima i o jeziku samom. Možemo govoriti o vremenski i prostorno bliskim ili vrlo udaljenim događajima, ljudima i mjestima, o nečemu što se već dogodilo, što se sada događa ili će se tek dogoditi, o vrlo konkretnim stvarima ili sasvim apstraktnima. "Općenito, ne postoji semiotički ključ tako izričit i rječit u izravnom izražavanju značenja, znanja, mišljenja i raznih društvenih uvjerenja kao što je prirodni jezik (i naravno razni znakovni jezici)" (van Dijk 2006: 261). On je skup pravila i značenja. Na jezik možemo gledati kao na jedan od načina ljudskog djelovanja i kao takav temelji se na društvenom dogovoru. Jezik je živ i neprestano se mijenja i prilagođava potrebama društva, a istovremeno ostaje dovoljno postojan kako u to isto društvo ne bi unio kaos. Time nalikuje na živi organizam, "u njemu je sve uzročno i svrhovito povezano; jezik se razvija prema unutrašnjim zakonima (...) kao i ostali organizmi, jezik obolijeva, stari, umire" (Glovacki-Bernardi 2001: 41).

Svaki jezik ima svoju strukturu koja je "manje ili više koherentan skup organizacijskih načela koja osiguravaju njihovo funkcioniranje na glasovnome, gramatičkome i leksičkome planu" (Hagège 1995: 17). Halliday i Hasan (1976: 5) navode kako se jezik može objasniti kao višestruko kodirani sustav koji obuhvaća tri razine kodiranja: semantičku (značenje), leksičkogramatičku (forme) i fonološku i ortografsku (izražavanje), a značenje se prenosi djelomično gramatičkim vezama (općenitija značenja, primjerice rod ili broj) djelomično leksikom (konkretnija značenja).

Dok je za tradicionalnu lingvistiku krajnji domet bio rečenica, sada suvremena lingvistika ide korak dalje te razlikuje i tekstnu razinu. Polazi se od "teksta kao osnovne jedinice jezičnog sustava, osnovne informacijske, komunikacijske jedinice te, naposljetku, osnovne jedinice jezičnog djelovanja" (Glovacki-Bernardi 2004: 5). "Sa stajališta govornika ili slušaoca, dakle čovjeka koji upotrebljava jezik, nadrečenične jedinice (...) predstavljaju

temeljni oblik u kojem se ostvaruje jezična praksa, u kojem se, dakle, međusobno povezuju jezični i izvanjezični univerzum i u kojem jezični znakovi stječu svoje značenje i svoj smisao" (Škiljan 1997: 9).

No, zašto bavljenje tekstom (ili diskursom[1])? Svakodnevno se susrećemo s jedinicama koje su veće od rečenice, bilo da čitamo roman, dnevne novine, recept ili uputstva za upotrebu. Bilo da komuniciramo na standardu ili nekom od mjesnih govora, pri komunikaciji proizvodimo tekstove, odnosno diskurse. Cilj je istraživanja nadrečeničnoga jedinstva objasniti kako govornik određenoga jezika razlikuje gramatički i smisleno povezane rečenice određenoga teksta od slučajnog skupa riječi ili rečenica.[2] Tekst kao zaokruženi komunikacijski čin ipak ima svoje zakonitosti, svoju formu i svoje značenje koji se međusobno uvjetuju i omogućuju. Značenje koje se tekstom želi prenijeti utjecat će na formu, odnosno na izbor jezičnih jedinica i obratno. Formu možemo podvesti pod pojam kohezije teksta, dok značenje obuhvaćamo pojmom koherencije. Upravo su kohezija i koherencija tema ovoga rada. Smatramo ih najvažnijim karakteristikama svakoga teksta iz kojih proizlaze svi drugi kriteriji tekstualnosti, a u našem su jezikoslovlju još uvijek nedovoljno istražene.

U radu uvodno donosimo povijesni pregled početka bavljenja nadrečeničnim jezičnim strukturama, razvoj tekstne lingvistike u svjetskoj i hrvatskoj lingvistici. Razgraničit ćemo odnos tekstne lingvistike i diskursne analize, istaknuti povezanost s drugim disciplinama koje također proučavaju tekst te time pokušati ustvrditi točke dodira i razilaženja s tekstnom lingvistikom, nakon čega objašnjavamo što se smatra zadaćom lingvistike teksta.

U sljedećem poglavlju donosimo popis relevantnih pojmova, odnosno razgraničenje još uvijek nedovoljno odijeljenih i jasno definiranih termina *diskurs* i *tekst*. Osvrnut ćemo se na razliku između govorene i pisane sfere jezika, na određivanje granica teksta, te ćemo nastojati naznačiti važnost konteksta za tekstnu analizu. Opisat ćemo kriterije za koje pojedini autori smatraju da tekst čine tekstom nakon čega ćemo se dotaći raznih pristupa u analizi tekstualnosti.

U IV. poglavlju posvetit ćemo se svojstvu kohezije i kohezivnim vezama unutar semantičkog pristupa Hallidaya i Hassan, unutar proceduralnog pristupa de Beaugrandea i Dresslera, te unutar diskursne semantike. Posebno ćemo se osvrnuti na sredstva povezivanja, tj. konektore jer su oni opširnije objašnjeni unutar hrvatskoga jezikoslovlja.

---

[1] Pojmove *tekst* i *diskurs* ne smatramo sinonimima, za terminološko razgraničenje vidi poglavlja III.1 i III.2.
[2] Taj cilj spominju i Zelig Harris 1951. godine i Michael Stubbs 1983. godine (prema Kalogjera 1997: 19).

V. poglavlje posvetit ćemo koherenciji koja se u definiranju pokazala problematičnijim pojmom od kohezije. Unutar mnogobrojnih teorijskih pristupa njezinom proučavanju odlučili smo se prikazati teoriju retoričke strukture, proceduralni pristup, proučavanje koherencije putem teme teksta, zatim s obzirom na mikrostrukturu i makrostrukturu, psiholingvistički pristup i teoriju tekstnog svijeta, te na kraju teoriju relevantnosti.

U VI. poglavlju osvrnuli smo se na različite perspektive u analizi tekstova te se zatim okrećemo praktičnoj analizi probranih tekstova tekstne vrste *leksikonska natuknica* unutar integrativnog pristupa.

U zaključku ćemo rezimirati teorijski dio rada, istaći ključne teze i rezultate do kojih smo došli te naglasiti mogućnosti koje nam se još pružaju s obzirom na pitanja koja su proizišla iz razrade.

Nakon toga slijedi popis korištene literature i izvora, te sažetak na hrvatskome i engleskome jeziku.

II. ZANIMANJE ZA NADREČENIČNE JEZIČNE STRUKTURE

Zanimanje za jezik javlja se još u najstarijim kulturama. Najprije se na pitanja o postanku jezika tražilo odgovore u mitologiji ili religiji. Postanak jezika se, u religijskim knjigama kao što su *Stari zavjet* ili *Rg-Veda*, ili raznim mitovima, pripisuje božanstvu. Zatim jezik postaje predmet filozofskih promišljanja: Grci raspravljaju o tome kako stvari dobivaju imena, postoji li prirodna povezanost između imena i stvari (Platon) ili imena nastaju dogovorom (Hermogen). Za Aristotela se jezikom iskazuje duševni sadržaj koji je za sve ljude isti, ali se može izreći različitim jezičnim znakovima, dakle različitim jezicima. U razdoblju humanizma i renesanse raste zanimanje za narodne jezike. Dante Alighieri (14. stoljeće) piše prvo djelo o vulgarnom, odnosno narodnom jeziku. U prosvjetiteljstvu se jezik određuje kao oruđe razuma te se razmišlja o konstruiranju jednoga savršenoga univerzalnog jezika koji bi bio sasvim logičan i kojim bi se sve moglo izraziti (time se zaokupljaju primjerice Francis Bacon, John Locke i René Decartes). Ovo je i razdoblje nastanka gramatike iz Port-Royala, prve opće gramatike koja je htjela logički objasniti ono što je zajedničko svim jezicima. Jezikoslovlje se kao samostalna znanstvena disciplina razvija u 19. stoljeću, a vezano je naročito uz radove Wilhelma von Humboldta. "S nastankom mladogramatičarske škole (1878) javlja se prva sustavna moderna lingvistička teorija, koja je, unatoč određenoj jednostranosti u pristupu, u punom smislu riječi znanstvena" (Kovačec 2001: 53).

Europski strukturalizam u prvoj polovici 20. stoljeća postavlja temelje jezičnoga opisa i smatra se jednim od najutjecajnijih teorijskih pristupa u modernoj lingvistici. Jezik se promatra kao sustav koji ima svoju strukturu i jezične razine, a njegovi se elementi mogu opisati određenim brojem pravila. Naročit doprinos dao je Ferdinand de Saussure koji je kroz svoja predavanja (koja su kasnije njegovi studenti sabrali u knjizi *Tečaj opće lingvistike*) formulirao pet temeljnih dihotomija u jeziku: jezik i govor, označeno i označitelj, sintagmatski i paradigmatski odnosi među jezičnim elementima, sinkronijska i dijakronijska lingvistika te unutarnja i vanjska lingvistika. Njegovi su pogledi na lingvistiku inspirirali brojne lingvističke škole i pravce.

Radikalnu promjenu predstavlja transformacijsko-generativna gramatika Noama Chomskog koji smatra kako lingvistička teorija u prvom redu promatra idealnog pošiljatelja i primatelja poruke u homogenoj govornoj zajednici koji savršeno znaju svoj jezik, ne uzimajući u obzir različita ograničenja kao npr. pamćenje, interese, pozornost, pogreške. Stvarna performativna upotreba jezika predstavlja složen fenomen i pri njezinu proučavanju treba u obzir uzeti cijeli niz faktora. Chomsky razlikuje sposobnost (engl. *competence*) i

performansu (engl. *performance*), gdje je prva znanje koje govornik/slušatelj ima o svom jeziku (internalizirani sustav pravila određenoga jezika), a druga stvarna upotreba jezika u konkretnoj situaciji (sposobnost da se od ograničenoga broja elemenata i pravila sastavlja neograničen broj rečenica). Samo je u idealnim uvjetima sposobnost jednaka performansi, dok se u stvarnosti događaju različita odstupanja od pravila, višestruka započinjanja rečenica ili promjene plana govora. Smatra kako bi se lingvisti trebali baviti i jezičnom kompetencijom, a ne isključivo uporabom. Krajnji je cilj pronaći univerzalna lingvistička pravila koja bi vrijedila za sve jezike.

Iako su ovi teorijski pristupi značajno pridonijeli razvoju lingvistike i jedan i drugi pristup zanemaruju jezik kao društvenu činjenicu i njegove komunikacijske vrijednosti te jezik proučavaju samo kao sustav apstraktnih znakova, dakle nefunkcionalno i neuključeno u kontekst. "Upravo je zanemarivanje funkcionalnog aspekta jezika dovelo sedamdesetih godina 20. st. do nastanka nove paradigme, do tzv. pragmatičkoga obrata u lingvistici. Težište interesa sada se pomiče od sustava na njegovu uporabu u interakciji i konkretnoj komunikacijskoj situaciji" (Ivanetić 2003: 1). Takvo promatranje jezika, kao sredstva kojim se nešto želi postići, stvara uvjete za razvoj raznih pristupa jeziku i formiranje novih disciplina poput pragmalingvistike i sociolingvistike. Više interes nije samo unutrašnje ustrojstvo jezika već i faktori koji se nalaze izvan jezika (kultura, društvo, povijest), ali se svakako odražavaju u jeziku. U ovakvoj situaciji razina rečenice više nije dostatna za lingvistička istraživanja.

Sada jezikoslovci svoje zanimanje počinju usmjeravati izvan okvira tradicionalne gramatike te s rečenice, koja je do tada smatrana najvišom gornjom granicom jezikoslovnih istraživanja, prelaze na proučavanje većih jedinica, odnosno nadrečeničnih jezičnih struktura. Tražeći odgovore na pitanja o svrsi jezične komunikacije u središte zanimanja dolazi tekst, odnosno diskurs. No lingvistika se teksta našla na novom terenu jer rana moderna lingvistika "u nastojanju da otkrije i opiše najmanje jezične jedinice svake jezične razine zvuka, forme, sintakse i semantike, nije postavila temelje za proučavanje teksta" (Malmkjær 2005: 540), već se zaustavljala na analizi rečenice.

II.1. RAZVOJ LINGVISTIKE TEKSTA

Među prvim autorima koji se bave nadrečeničnom razinom bio je američki lingvist Zellig S. Harris. On 1952. godine objavljuje knjigu *Analiza diskursa* (*Discourse Analysis*) koja je trebala pridonijeti rješavanju dvaju problema: "proširivanje deskriptivne lingvistike

preko granica jedne jedine rečenice" te "korelacija kulture i jezika, tj. ne-lingvističkog i lingvističkog ponašanja" (Glovacki-Bernardi 2004: 34). "Diskurs je za njega sljedeća razina u hijerarhiji morfem-klauza-rečenica, a tumačenje, odnosno razumijevanje diskursa temelji se na utvrđivanju međusobnih odnosa nižih strukturalnih jedinica" (Kalogjera 1997: 17). Njegov pristup dobro oslikava početne pokušaje analize teksta gdje se nastoji klasificirati sve njegove sastavnice, ali ti rezultati ne daju odgovore na to kako tekstovi stvarno funkcioniraju u komunikaciji.

U okviru germanističke lingvistike šezdesetih godina dvadesetoga stoljeća počela se razvijati lingvistika teksta[3]. Naime, "u Konstanzu se sastala grupa lingvista kako bi zajedno radila na projektu s temom 'tekstna gramatika'" (de Beaugrande i Dressler 2010: 36). Ističu kako su sve tadašnje gramatike neadekvatne zbog toga što su orijentirane isključivo na rečenicu dok zapostavljaju tekst, te bi tim gramatikama trebalo suprotstaviti "tekstualnu gramatiku" (*Textgrammatik*) koja će kao osnovni objekt proučavanja imati *tekst*. "Prednost tekstualne analize nad analizom rečenice postaje očigledna, naglašavaju predstavnici tekstualne gramatike, ako se imaju u vidu pojave kao što su, na primjer anaforizacija (tj. pojava upućivanja na prethodno rečeno posebnim jezičnim znakom, npr. zamjenicom tipa *taj, ovaj* i sl.), problem upotrebe određenog člana, pojava 'slaganja vremena' ('consecutio temporum' u latinskom jeziku), odnos tema – rema, presupozicija, prisustvo izraza tipa *u stvari, naime* u rečenici, i sl." (Ivić 1990: 202). Rijetko koji početak je potpuno uspješan, pa tako ni ovaj jer usprkos mnoštvu pravila koja su pronašli nisu uspjeli odrediti kriterije kojima bi ocijenili gramatičnost teksta.

Takvo početno gledište bilo je poprilično usko i još uvijek strukturalističko, nastojalo se tadašnje načine istraživanja u lingvistici samo primijeniti na tekst. Takav stav ne iznenađuje prisjetimo li se kako je proučavanje teksta zapravo proizišlo iz tradicionalne sintakse i europskoga strukturalizma. Tako je lingvistika teksta u svojim počecima nastojala objasniti organizaciju iskaza u tekstu, odnosno kako se rečenice međusobno povezuju u tekst, te kako, tako međusobno povezane rečenice, zajedno čine jednu ritmo-melodijsku cjelinu

[3] Nazivana još i tekstnom lingvistikom, gramatikom teksta ili sintaksom teksta. "Sam pojam tekstna lingvistika (njem. *Textlinguistik*) stvorio je njemački lingvist Harald Weinrich (...), autor dviju gramatika teksta, one za francuski (1981.) i za njemački (1993.) jezik" (Ivanetić 2003: 2). Bartmiński (prema Labocha 2011) smatra kako bi umjesto termina tekstna lingvistika bolji termin bio tekstologija jer bi ujedinio istraživanja u lingvistici i one u književnosti. Smatra kako bi se moderna tekstologija mogla podijeliti na tri grane: teorijska tekstologija (teorija teksta), deskriptivna tekstologija i primijenjena tekstologija (praktična). Teorija teksta bi proučavala nadrečenične jedinice koje mogu neovisno funkcionirati u procesu komunikacije. Deskriptivna bi tekstologija, pomoću metoda korištenih u lingvističkim i književnim studijima, imala za cilj proučavanje strukture, semantike i pragmatike konkretnih tekstova. Primijenjena tekstologija bi se odnosila na praktičan rad na tekstovima, njihove promjene, razrade, sažimanja itd.

(nadrečenično jedinstvo). "Već zbog takve svoje koncepcije gramatika je teksta kontekstualnu uključenost rečenice/iskaza prvotno svodila na tekstno (surečenično) okružje: obavijesno se ustrojstvo iskaza, te, na temelju toga, i struktura teksta (tipovi veza među iskazima) uglavnom moglo ustanoviti i apstrahirajući tekst iz njegova stvarnog, nejezičnog/situacijskog konteksta" (Badurina 2008: 21–22).

M. A. K. Halliday i Ruqaiya Hasan 1976. godine objavljuju djelo *Cohesion in English* u kojem tekst promatraju kao semantičku jedinicu, donose iscrpan pregled i analizu kohezivnih veza (vidi poglavlje IV.1) unutar engleskoga jezika. Njihova je knjiga imala značajan utjecaj unutar tekstne lingvistike, inspirirala brojne studije, te se često citira u leksikonima, udžbenicima i priručnicima. Nakon što je djelo objavljeno, sam je termin kohezija počeo biti češće korišten te se primjenjivao ne samo unutar analize teksta.[4]

Prekretnicu predstavlja knjiga Roberta de Beaugrandea i Wolfganga Dresslera *Uvod u lingvistiku teksta* (*Introduction to Text Linguistics*)[5] iz 1981. godine. Nastojali su pronaći i objasniti kriterije tekstualnosti otvarajući se drugim disciplinama i istraživanjima (naročito pragmatici, psiholingvistici i kognitivnoj lingvistici), a u središte svoga proučavanja smještaju same tekstove i njegova svojstva, načine njihove proizvodnje, korištenja i recepcije. Kako ističe Badurina (2005: 366–367) da bi "definirali tekst, ali i uspostavili kriterije za utvrđivanje njegovih granica, tekstna je lingvistika morala učiniti bitan iskorak u prostore izvan jezika samog: standardi su tekstualnosti (ili konstitutivna načela teksta) upozorili na to kako se bit teksta tek manjim dijelom potvrđuje u tekstu samom".

Na američkom je kontinentu interes za nadrečenične jezične strukture tekao bitno drukčije jer se pod utjecajem kognitivizma 80-ih godina 20. stoljeća dogodila promjena u lingvističkim proučavanjima što rezultira odbacivanjem modularnog pristupa jeziku, usmjeravanjem interesa na međusobni utjecaj lingvističkog i paralingvističkog znanja te usmjeravanjem na dinamičan aspekt komunikacije (vidi Labocha 2011: 60). Tamo je lingvistička djelatnost usmjerena pragmalingvistički pa stasaju diskursni studiji[6] (analiza i teorija diskursa). Diskursom se bave stručnjaci iz različitih znanstvenih područja pa diskursni studiji imaju interdisciplinarni i multidisciplinarni karakter. Analiza se diskursa usmjerava na "sustavni prikaz složenih struktura i strategija teksta i govora onako kako se one stvarno

[4] "It was used to characterize text structure, but also to study language development and written composition" (Sanders i Pander Maat 2006a: 592).
[5] Uz djelo Hallidaya i Hasan *Cohesion in English*, *Introduction to Text Linguistics* je najcitiranije i najutjecajnije djelo iz područja tekstne lingvistike (prema Filipin 2012: 10).
[6] Iako se tradicionalno govori o diskursnoj analizi bolji je termin diskursni studiji jer proučavanja nisu ograničena samo na metodu analize diskursa.

postižu (proizvode, tumače, koriste), (...) uvijek će se usredotočiti na sustavnu, detaljnu i teorijski zasnovanu analizu struktura teksta i govora koji se stvarno zbivaju" (van Dijk 2006: 269), a ne na tekst kao produkt. Proučavaju se raznorodni fenomeni kao što su kohezija i koherencija, anafora, dano/novo, diskursne oznake, relevantnost, govorni činovi itd.[7] Kao podvrsta analize diskursa pojavljuje se kritička analiza diskursa (engl. *critical discourse analysis* ili CDA), disciplina koja kombinira lingvističku analizu tekstova sa socijalnom analizom konteksta (npr. odnosi moći, ideologije, socijalne strukture itd.).

Badurina (2005: 366) smatra da je usmjerenost tekstu i dalje glavno obilježje europskih lingvista, ali da se lingvistika teksta ipak približila diskursnim studijima jer tekst promatra i izvana "nastojeći ustanoviti po čemu je tekst tekst, a ne tek niz međusobno nepovezanih rečenica, štoviše želeći naznačiti (ako već ne i neupitno uspostaviti) njegove krajnje granice".

II.2. HRVATSKA TEKSTNOLINGVISTIČKA PROUČAVANJA

Temelje interesa za teme teksta i diskursa u hrvatskom jezikoslovlju postavio je Josip Silić 1984. godine svojom knjigom *Od rečenice do teksta* podnaslova *Teoretsko-metodološke pretpostavke nadrečeničnog jedinstva*. Kao primarnu zadaću svoje knjige Silić (1984: 7) navodi "prikazati povezanost rečenice s rečenicom u nadrečeničnom jedinstvu i koliko aktualno raščlanjivanje rečenice (raščlanjivanje rečenice na 'smisaoni' subjekt – obavijesni subjekt, dato, temu i na 'smisaoni predikat' – obavijesni predikat, novo, remu) utječe na povezanost rečenice s rečenicom u nadrečeničnom jedinstvu". U svojoj monografiji razlikuje osnovni i aktualizirani red riječi, samoznačne i suznačne rečenice, linearnu i paralelnu vezu među rečenicama. Naglašava važnost konteksta jer "rečenica (kao jedinica govora) izvan svoga konteksta nije samo smisaono nepotpuna nego ponekad i ambigvitetna" (1984: 8), a kao vezna sredstva među rečenicama navodi konektore koje naziva još i signalima kontekstualne uključenosti rečenica.

Nedugo nakon Silićeve, 1987. godine, izlazi knjiga *Uvod u lingvistiku teksta* Mirne Velčić. Kako sama autorica u *Predgovoru* (1987: 7) navodi njezina se knjiga bavi "fenomenom povezivanja u pisanim i govorenim oblicima komuniciranja", odnosno analizira i klasificira iskaze u funkciji povezivanja, tj. konektore. Zalaže se za pristup tekstu koji

[7] Brinton (2001: 138) ovako sažima ciljeve diskursne analize: "cohesion and coherence, anaphora, information structuring (topic/comment, given/new, focus), turn-taking, boundary/peak marking, grounding, topic or participant tracking, discourse markers, and segmentation (paragraph or episode marking), on the one hand, and inference, implicature, presupposition, maxims of conversation, relevance, the Cooperative Principle, politeness, and speech acts, on the other hand".

objedinjuje sintaktički, semantički i pragmatički aspekt povezivanja teksta, smatrajući kako jedino tako možemo proniknuti u problematiku smisaonog povezivanja teksta.

Zrinjka Glovacki-Bernardi u knjizi *Uvod u lingvistiku* iz 2001. godine daje uvid u povijest lingvistike u koji uključuje i poglavlje o tekstnoj lingvistici. U knjizi *O tekstu* iz 2004. godine, polazeći od određenja jezika kao vida ljudskog djelovanja i teksta kao njegove osnovne jedinice, donosi pregled različitih pravaca koji se bave tekstom (naročito iz germanističke literature), osnovne značajke građenja teksta i njegova ustrojstva, te istražuje kataforičke i anaforičke odnose na mjestu povezivanja rečenica.

Lada Badurina u svojoj knjizi *Između redaka*: *Studije o tekstu i diskursu* (2008.) "prikazuje suvremene teorijske postavke najvažnijih disciplina koje se bave tekstom i diskursom" (Nigoević 2009: 429). Donosi pregled različitih teorijskih polazišta u analizi rečenice, te odnos teksta i konteksta, sažima razvoj svjetske lingvistike teksta i diskursnih studija, osvrće se na pitanja jezičnoga raslojavanja i tipova diskursa.

Nada Ivanetić u knjizi *Uporabni tekstovi* iz 2003. donosi osnovne teorijske postavke lingvistike tekstnih vrsta, detaljnu klasifikaciju tekstnih vrsta u hrvatskome jeziku te analizu dvanaest odabranih uporabnih tekstova.

"Tekstnom su se lingvistikom u kraćim radovima bavili i najpoznatiji hrvatski lingvisti srednje generacije (npr. Škiljan 1997, Tekavčić 1992, Pranjković 2004), a prva hrvatska gramatika koja integrira i tekstnu razinu je Silićeva i Pranjkovićeva 'Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta', objavljena 2005. godine" (Filipin 2012: 20). Valja nam spomenuti i zbornike *Tekst i diskurs* iz 1997. godine i *Diskurs i dijalog* iz 2011. godine te zbornik studentskih radova *Tekstom o tekstu* iz 2012. godine.

II.3. ODNOS LINGVISTIKE TEKSTA I OSTALIH LINGVISTIČKIH DISCIPLINA KOJE SE BAVE TEKSOM

Pri proučavanju jezika nailazimo na različite discipline jer on "nije predmet isključivo jezikoslovlja već i drugih znanstvenih disciplina – tako se, primjerice, tvorbom glasova bavi glasovna fiziologija; jezičnom raščlambom misli psihologija, a problemima pojmovnog i mislenog povezivanja logika i metafizika" (Glovacki-Bernardi 2001: 41). Kognitivna lingvistika, u različitim svojim pravcima kao što su kognitivna gramatika i kognitivna semantika, nastoji objasniti jezik proučavajući sposobnost ljudskoga uma. Nastoji objasniti kako pomoću jezičnih sredstava ljudi opažaju i klasificiraju svijet koji ih okružuje.

“Kognitivni lingvisti, naravno, imaju isti cilj kao i lingvisti ostalih usmjerenja: odgovarajući opis jezičnih pojava koji vodi njihovu objašnjenju i u konačnici dopušta njihovo uspješno predviđanje” (Tabakowska 2005: 12). Unutar filozofije jezika postavlja se pitanje što je značenje pa teorija značenja nastoji odgovoriti na pitanje zahvaljujući čemu iskazima pripisujemo značenje, razumijevamo ih i interpretiramo; kako su značenja međusobno povezana; objasniti bar u načelu kako smo u stanju naučiti jezik i njime se služiti, odnosno kako možemo izgraditi novu rečenicu iz elemenata koji su mu poznati, prepoznati novu rečenicu te ocijeniti je li pravilna (vidi Mišćević i Potrč 1987).

Tekst se kao predmet proučavanja pojavljuje unutar različitih disciplina, među kojima je možda najočitija znanost o književnosti. No interes znanosti o književnosti samo su pojedini tipovi teksta (umjetnički), a u proučavanjima tekstova koristi se raznim metodama među kojima je i lingvistička (ali ne isključivo).

Retorika ima isti predmet interesa kao i lingvistika teksta. Iako se retorika više usmjerila na proučavanje uvjeravačke funkcije tekstova, dok lingvistika teksta nastoji ustvrditi što tekst čini tekstom, možemo istaknuti nekoliko dodirnih točaka tih dviju disciplina: da bi se proizveo kvalitetan tekst potrebno je paziti na poredak kojim se iznose teze u tekstu te koji će izrazi biti upotrijebljeni; svaki tekst ima neki cilj (komunikacijsku svrhu); postoje kvalitetniji i manje kvalitetni tekstovi itd. S retorikom i lingvistikom teksta povezana je i teorija argumentacije koja proučava tehnike kojima se sugovornika usmjerava prema nekom značenju (vidi Andrijašević 1997) npr. *Iva nije pročitala svu literaturu* (usmjeravanje na negativan zaključak primjerice da Iva nije naučila dovoljno za ispit) ili *Iva je pročitala gotovo svu literaturu* (usmjeravanje na pozitivan zaključak primjerice da se Iva zaista potrudila za ovaj ispit).

Nastavak retoričkih proučavanja realizirana su u stilistici koja istražuje stilogene elemente u tekstovima. Ščukanec (2008: 127) smatra kako se “povezanost stilistike i tekstne lingvistike ne može dovesti u pitanje; osim što imaju zajednički predmet proučavanja, stil se ostvaruje tek u tekstu”. U novije vrijeme pojavljuje se stilistika teksta (ili tekstna stilistika) koja stileme više ne promatra izolirano, već analizira mjesto i funkciju koju imaju u tekstu. Tekst se promatra kao cjelina te se analizira “sve njegove stilogene elemente, međusobne odnose tih elemenata na različitim razinama, kao i način na koji ti elementi određuju funkcionalnostilsku i stilsku markiranost teksta u cjelini” (Katnić-Bakaršić 2001: 66).

Pragmalingvistika je disciplina koja analizira jezik u uporabi, a svaka se uporaba jezika smatra djelovanjem. Naglasak je na analizi stvarne situacije i svrhe koju ona ima (što,

zašto i kako se reklo). Dok je pragmalingvistika gotovo potpuno usmjerena na kontekst i sudionike komunikacije, lingvistika je teksta najviše usmjerena na lingvističke aspekte (tekstualnost), dok bi se analiza diskursa našla negdje u sredini između ove dvije discipline jer istražuje kako se tekstovi (diskursi) koriste u društvenoj zajednici.[8] Dio pragmatičkih istraživanja koji se može iskoristiti unutar lingvistike teksta i naročito unutar diskursne analize jest teorija relevantnosti kako je razumijevaju Wilson i Sperber (vidi poglavlje V.6).

Ne možemo ne spomenuti semantiku. Najprije se značenje riječi proučavalo u odnosu na odnose koje imaju unutar rječnika određenoga jezika. No ubrzo se uočilo kako se leksičko značenje određene riječi ili značenje koje neka rečenica ima sama po sebi, ne podudara sa značenjem koje zauzima u određenoj interakciji. Već je Halliday (prema Norrick 2001: 79) predlagao da se unutar semantičke teorije, uz ideacijski, priznaju i interpersonalni i tekstualni aspekti značenja. Proučavanje deikse i anafore nije moguće bez uzimanja u obzir njihovog diskursnog i pragmatičkog aspekta jer se referent mijenja svaki puta kada novi govornik preuzme riječ ili se pozornost usmjeri na nešto drugo. Također, analize metafora i ironije često su vezane uz kontekst.[9]

II.4. ZADAĆA TEKSTNE LINGVISTIKE

Segre (1985: 30 prema Filipin 2012: 15) tekstnu lingvistiku široko definira kao "lingvistički smjer koji proučava tekst kao usmeni ili pismeni iskaz (...), a cilj joj je otkriti set pravila koja tvore govornikovu 'tekstnu kompetenciju' pomoću koje govornik stvara koherentne iskaze te uspješno procjenjuje koherenciju tuđih iskaza". Glovacki-Bernardi (2004: 26) smatra kako je zadaća tekstne lingvistike "ispitivanje upotrebe i svrhe konkretnih tekstova, njihova proizvođenja i obrade kod primatelja". Petöfi i Sözer (1985: 317) kao zadatke tekstoloških proučavanja navode: uspostavljanje fleksibilne tekstne tipologije; utvrđivanje treba li pri proučavanju razgovora i pisanih tekstova koristiti različite metode analize (ako da, u čemu se one razlikuju); uspostavljanje integrativnog okvira za tekstološku

[8] Ovdje također možemo spomenuti teoriju govornih činova čiji je fokus proučavanje rečenice, tj. izjava, a ističe kako je kontekst element koji određuje značenje određene izreke. Zatim i analizu konverzacije koja proučava red i strukturu konverzacije, kroz koju "članovi društva proizvode smisao društvenoga poretka", a već i sitni "poremećaj ustaljenoga reda npr. u telefonskom razgovoru stvara zabunu" (Kalogjera 1997: 18). Takva se analiza konverzacije uključuje i u sociološka i etnometodološka istraživanja, pa se proučava "kojim se redoslijedom govornici izmjenjuju u razgovoru (...) korelacije između jezičnih obrazaca, društvenih uloga i društvene pozicije (...): kako govornici u kontaktu s određeni grupama prilagođavaju svoje jezično ponašanje; kako grade ili mijenjaju jezične konvencije; kako se u govoru očituje društvena dominacija itd. " (de Beaugrande i Dressler 2010: 30).

[9] Više o povezanosti diskursa i semantike vidi Norrick (2001).

analizu što znači da je potrebno kritički pristupiti pitanjima jezičnog materijala u tekstu te odnosu jezične organizacije i značenja teksta; utvrđivanje koje su mogućnosti i ograničenja u strukturalnoj i proceduralnoj analizi te kakav je njihov međusobni odnos; utvrđivanje tipova interpretacije tekstova.

Koje će zadatke pred sebe postaviti lingvisti pri proučavanju teksta ovisit će o tome kakav im je pristup proučavanju tekstne razine. Filipin (2012: 6–13) navodi kako su najčešći pristupi strukturalistički, funkcionalistički i pragmalingvistički, a među najvažnijima su tekstnolingvistički model Hallidaya i Hasan, te proceduralni model de Beaugrandea i Dresslera. Strukturalnim je pristupima cilj otkriti pravila koja, ako slijeđena, rezultiraju u prihvatljivom ili dobro formiranom tekstu, dok je pristupima koji diskurs i tekst vide kao komunikacijski događaj, cilj otkriti društvene običaje koji određuju koje i kakve se izjave mogu pojaviti i na koji se način mogu kombinirati, odnosno fokus je na prihvatljivosti diskursa (vidi Blakemore 2001: 101). De Beaugrande i Dressler (2010: 9) kao temeljnu zadaću navode "prezentiranje modela koji su u stanju prikazati kompleksne procese produkcije i recepcije tekstova" s time da bi trebalo "nastojati otkriti prije pravilnosti, strategije, motivacije, preferencije i standardne slučajeve (...) nego pravila i zakone".

Labocha (2011) smatra kako se lingvistika teksta ponovno našla pred potrebom definiranja objekta svoga interesa zbog promjene definicije teksta (na koji se sada gleda kao na proces, a ne više produkt) i zbog razvoja diskursnih studija (sa socijalnim, političkim, ideološkim i kulturalnim determinantama). U proučavanjima tekstova to znači da se dogodio pomak prema shvaćanju teksta kao interaktivno, pragmatički i kulturalno određenom fenomenu, što znači pomak prema ostalim disciplinama i njihovo uključivanje u tekstološka istraživanja. Iako otvaranje lingvistike teksta novim područjima znači njezino obogaćivanje, to također znači i da postoji opasnost da objekt njezina proučavanja postane nejasan. Autorica navodi kako objekt lingvistike teksta nije komunikacija u svojoj suvremenoj dimenziji (političkoj, socijalnoj, ekonomskoj itd.), već tekstna svjedočanstva tih fenomena, tekst kao dokument jezika, kao predstavnik određenoga žanra, stila i jezičnog varijeteta. Zbog toga naglasak ne bi trebalo stavljati na pragmatička i kognitivna istraživanja i pritom zanemariti opisivanje općih karakteristika tekstualnosti, kao i onih za pojedini žanr. Također, trebalo bi se usmjeriti na proučavanje posebnosti pisanoga teksta i govorenih izjava, koji pokazuju razlike ne samo s obzirom na formu u kojoj su realizirani, već i u samome načinu na koji postoje u univerzumu lingvističke i socijalne komunikacije.

III. POJMOVNA RAZGRANIČENJA

Pojmovi *tekst* i *diskurs* nisu jednoznačni već, s obzirom na različite autore, škole, discipline ili razdoblja u kojima se koriste, označavaju različite pojave što može dovesti do dvosmislenosti ili nejasnoća te ih je stoga potrebno objasniti, odrediti kakav je njihov međusobni odnos i razlučiti što njima podrazumijevamo.

Ponekad se ti izrazi koriste kao sinonimi (primjerice u Velčić 1987), kada se misli na "jezičnu i komunikacijsku jedinicu (u pravilu) kompleksniju od rečenice koja se sastoji od jedinica koje su povezane i čiji sintaktički i semantički odnosi velikim dijelom određuju smisao teksta ili diskursa kao cjeline" (Orešković Dvorski 2010: 82). Ponekad se diskurs i tekst kod dvaju autora definiraju jednako pa tako primjerice Halliday i Hasan (1976) tekst definiraju kao jedinicu jezika u upotrebi, a Fasold (1990: 65 prema Kalogjera 1997: 18) smatra kako "izučavanje diskursa jest izučavanje bilo kojega vida jezične upotrebe", također Brown i Yule (1983) navode kako analiza diskursa znači analizu jezika u upotrebi, dok je tekst za njih zapis diskursa (vidi Tanskanen 2006: 3).

Često se smatra kako je tekst dio diskursa[10], odnosno tekst je diskurs lišen konteksta, a diskurs obuhvaća tekst u kontekstu (vidi Badurina 2008: 83–93). Pritom se termin tekst koristi kako bi se ukazalo na statičniji objekt proučavanja, odnosno tekst se smatra produktom, dok se diskurs uobičajeno vezuje uz dinamičnije kvalitete, odnosno smatra ga se procesom. Tako primjerice Cichońska (1997: 405) smatra kako je tekst u užem smislu rezultat diskursa pa je "dotjeran, organiziran prema gramatičkim principima uglavnom pisanih stilova". Katičić (2002: 21–23) za tekst kaže da je cjelina veća od rečenice, a diskurs potpun jezični izraz koji sadrži sve što je trebalo i što se htjelo reći.

Također "u nekim slučajevima, osobito u onim jezicima u kojima se – poput francuskog i engleskog, na primjer – obje riječi pojavljuju i u svakodnevnoj upotrebi i odatle 'nasljeđuju' etimološku tradiciju, uvodi razlika na osnovi supstancije u kojoj se ostvaruju jezični sistemi,

[10] "'Diskurs' je onda jedinica jezične uporabe ili performancija (*parole*), a 'tekst' apstraktna teoretska jedinica (poput imenskog izraza, rečenice ili složene rečenice) koja pripada području apstraktnog lingvističkog znanja, sposobnosti ili sustavu jezika (*langue*)" (van Dijk 2006: 264). Škiljan (1997: 10) predlaže upravo suprotno (razlikujući jezik od govora, u saussureovskom i strukturalističkom smislu tih naziva) da termin *diskurs* koristimo za označavanje apstraktne jezične jedinice najviše razine, a *tekstom* njezinu realizaciju u govoru i pismu. *Iskazivanjem* naziva ljudski čin kojim se diskurs pretvara u tekst i u kojem se međusobno povezuju u govornoj realizaciji govornik, slušalac i izvanjezični univerzum, dakle akt stvaranja smisla i značenja, a *iskazom* svako ostvarenje jezika sa smislom, bez obzira na njegov sintagmatski opseg (tj. bilo da se radi o rečenici ili o diskursu/tekstu). Ovakvo razgraničenje pojmova odstupa od uobičajenih suvremenih određenja pojma diskurs gdje se ističe upravo njegova konkretnost i upotreba.

pa tekst označava pisane nadrečenične cjeline, a diskurs takve iste jedinice ako su realizirane u živoj riječi" (Škiljan 1997: 9).

III.1. DISKURS

Nepreciznosti u uporabi pojma diskurs[11] javljaju se upravo zbog toga što je to općeniti pojam koji onda može imati široki spektar značenja. Kako navodi van Dijk (2006: 263–268) možemo odrediti nekoliko značenja diskursa:

(a) Diskurs se upotrebljava kako bi se označio konkretni komunikacijski događaj, napisan ili izgovoren, koji uključuje nekoliko sudionika (tipično su to govornik ili pisac i slušatelj ili čitatelj, ali obuhvaća i promatrače i slučajne slušatelje) koji sudjeluju u komunikacijskom činu, u određenom vremenu, mjestu i okolnostima (konkretnoj inscenaciji), te je ovisan o svim obilježjima konteksta. Takvo bi shvaćanje činilo prošireno osnovno (konkretno) značenje izraza *diskurs,* koje se uobičajeno koristi u društveno usmjerenoj analizi diskursa.

(b) Ograničenije osnovno (konkretno) značenje izraza *diskurs* podrazumijeva apstrahiranu verbalnu dimenziju izgovorenoga ili napisanoga komunikacijskog čina nekoga komunikacijskog događaja, dakle *verbalni proizvod* komunikacijskoga čina (ono što se obično naziva *govor* ili *tekst*) koji je postao društveno dostupan za tumačenje.

(c) Pojam diskurs može upućivati i na apstraktne *vrste*, tada ne označava pojedinačan razgovor ili novinski članak nego razgovor ili novinski članak općenito.

(d) Pojam *diskurs* može se koristiti kako bi označio društveno ustanovljen niz žanrova koji su povezani s nekom društvenom domenom ili poljem, npr. *politički diksurs* koji bi onda označavao sve žanrove diskursa koji se koriste na području politike ili diskurse koje koriste političari.

(e) *Diskurs* može uključivati sve moguće žanrove diskursa i sva područja komunikacije pa govorimo o diskursu određenoga razdoblja, zajednice ili kulture, s time da se

[11] Anić (2003: 1578) za diskurs navodi kako je to (1) razgovor, rasprava, raščlanjivanje (2) knjiž. tekst kao ostvarenje dijaloga između pisca i čitaoca i (3) način izlaganja s obzirom na temu ili područje djelatnosti u kojem se ostvaruje [politički ~; znanstveni ~; književni ~]. Šonje (2000:185) pod natuknicom diskurs navodi značenje (1) ling/knjiž manja govorna smislena cjelina, veća od rečenice i višega reda od nje u kojoj postoji ovisnost jednih jedinica o drugima i (2) veća govorna cjelina ostvarena kao tematska, jezična i stilska struktura; književni -, znanstveni -, politički-.

može ograničiti tako da uključuje svaki tekst i govor, ili proširiti gdje su uključeni svi komunikacijski događaji, uključujući korisnike jezika, kontekste itd.

(f) Možemo govoriti i o neverbalnim (semiotičkim) diskursima, tj. "porukama" u drugim semiotičkim kodovima, npr. filmovi, slike itd., osobito kada sadrže i verbalnu dimenziju.

III.2. TEKST

Iako postoje mnogi pokušaji definiranja teksta[12] jedne jedinstvene općeprihvaćene definicije nema, već one ovise o teorijskom pravcu kojem se autor priklanja. Kako Badurina (2008: 55) ističe "različita određenja pojma tekst kreću i s (dijelom) različitih polazišta: 'tradicionalniji' će se pristupi uputiti od rečenice (točnije: kontekstualno uključene rečenice, iskaza) i njezine uklopljenosti u veću cjelinu – tekst, nadrečenično jedinstvo; druga pak istraživanja u središte stavljaju cjelovitost, dovršenost, unutarnju povezanost – koheziju i koherenciju tog najvećeg jezičnog znaka".

Halliday i Hasan (1976: 1–2) tekst definiraju kao semantičku jedinicu (ne jedinicu forme već jedinicu značenja), kao odlomak (izgovoren ili zapisan) bilo koje dužine koji čini jedinstvenu cjelinu, tekst se ne sastoji od rečenica već je ostvaren (ili kodiran u) rečenicama. Petöfy i Sözer (1985: 298) pod tekstom podrazumijevaju jezični objekt (koji se sastoji bilo od pisanih ili glasovnih elemenata) koji interpretator, u stvarnoj ili pretpostavljenoj komunikacijskoj situaciji, smatra povezanom i potpunom cjelinom koja ispunjava stvarnu ili pretpostavljenu komunikacijsku namjeru. Od pragmatičkih definicija možemo navesti Brinkerovu (1992: 17 prema Ivanetić 2003: 16) koji za tekst kaže kako je to "ograničen i koherentan niz jezičnih znakova koji kao cjelina ima prepoznatljivu komunikacijsku funkciju". Glovacki-Bernardi (2004: 22) za tekst navodi kako je to "koherentan slijed konačnog broja rečenica", a Badurina (2008: 88) se priklanja de Beaugrande i Dresslerovom razumijevanju teksta pa ga definira kao "komunikacijski događaj u kojemu se susreće sedam standarda tekstualnosti ili konstitutivnih načela teksta: kohezija, koherencija, intencionalnost, prihvatljivost, informativnost, situativnost i intertekstualnost".

[12] Anić i Goldstein (2000: 1292) za natuknicu tekst navode značenja (1) *lingv.* organizacijska jedinica riječi viša od rečenice i povezana ukupnim smislom, (2) napisane ili tiskane riječi u grafičkoj obradi, (3a) jezični dio čega (glumačke uloge itd.) (3b) ono što je izgovoreno ili napisano (kao cjelina); što je organizirano u riječima itd. Dok Šonje (2000: 1245) navodi kako je tekst (1) povezan slijed misli oblikovan u riječi, pripravljen za objavljivanje ili objavljen: dramski ~, prozni -, znanstveni-, (2) *lingv.* sintaktička organizacija jezičnih jedinica veća od rečenice.

Labocha (2011: 61–62) smatra tekst produktom određenih semantičkih i sintaktičkih struktura koji odražava svoje opće (tekstne) karakteristike i pragmatičku funkciju. Zalaže se za uvođenje pojma *izjava* (engl. *utterance*) koju shvaća kao proces, interaktivni događaj uključen u široko shvaćeni situacijski kontekst, tj. pragmalingvističku kategoriju teksta. Dok diskurs shvaća kao normu lingvističke (komunikacijske) aktivnosti određenoga jezika i kulturalne zajednice, koja regulira komunikacijsko ponašanje pojedinca i društva, zahvaljujući kojoj možemo lako i efikasno komunicirati na određeni način i o određenoj temi.

Mi diskurs razumijemo kao konkretni komunikacijski događaj koji uključuje određene aktere u određenom kontekstu, dakle kao "jedinstven spoj *tih* riječi, intonacije, kretnji, značenja ili činova koje *ti* sudionici *sada* postižu" (van Dijk 2006: 264), odnosno kao "jezičnu realizaciju koja nastaje u određenim psihosociološkim uvjetima, u trenutku jedne neponovljive pragmatičke situacije koja ima dinamički karakter" (Cichońska 1997: 405). Kada diskurs uspoređujemo s tekstom smatramo ga širim pojmom koji zahtijeva interdisciplinarni pristup. U definiciji teksta priklanjamo se Brinkeru, razumijevamo ga kao sintaktički i semantički povezanu cjelinu koja ima određenu komunikacijsku funkciju.

III.3. GOVOR I PISMO

Iako je glavna odlika jezika da je to sredstvo komuniciranja, ne možemo ne uočiti razlike s obzirom na to pojavljuje li se u govorenoj ili pisanoj inačici. Izbor između govora i pisma "ovisi o situacijskom kontekstu i svim elementima koji su u njemu sadržani, a bez kojih bi ta komunikacija bila nemoguća ili nepotpuna" (Granić 1997: 39).

Pisani tekstovi omogućuju njihovom stvaratelju pažljivo promišljanje o načinu formuliranja sadržaja, izboru izraza i redoslijedu kojim će se nešto izložiti. Najčešće su stvaratelj pisanog teksta i njegov primatelj udaljeni u prostoru, a često i u vremenu (iznimka toga je primjerice dopisivanje u razredu) što povećava važnost lingvističkih i stilističkih sredstava kako bi se poruka prenijela. Odnosno pismo zahtijeva "veću eksplicitnost, a budući da je poruka fiksirana, pošiljatelj treba pažljivo odabrati jezična sredstva (optimalna s aspekta komunikacije)" (Granić 1997: 41). Također češće nego li u usmenoj komunikaciji, u pismenoj pošiljatelj i primatelj poruke mogu biti potpuni stranci, kao primjerice kod novinskih članaka, književnih tekstova i sl.

U usmenoj se komunikaciji poruke stvaraju neposredno, bez velike prethodne pripreme (osim kod primjerice naučenih govora), a sudionici iznose svoje misli onako kako se

one stvaraju u komunikacijskoj situaciji. Sudionici su najčešće u situaciji licem u lice što omogućuje i preformuliranje, objašnjavanje, modificiranje iskaza da bi bio jasniji, jedan drugome mogu postavljati pitanja ili tražiti objašnjenje rečenog, također mogu se osloniti i na nejezična i kontekstualna pomagala u prijenosu poruke.

Pisana komunikacija pokazuje veću varijabilnost jer je moguće proizvesti poruke veoma slične govorenima (primjerice u osobnim pismima ili dramskim tekstovima) i one koje se od govora iznimno razlikuju. Mogu biti proizvedene neposredno bez ikakve pripreme i popravljanja, ali s druge strane mogu biti prerađivane i ispravljane nebrojeno mnogo puta prije nego li dođu do korisnika. Kako zaključuju Bieber i Conrad (2001: 192) pisani se jezik može proizvesti bilo kojom brzinom, s bilo kojom količinom planiranja i može ga se ispravljati i uređivati koliko god njihov autor želi, što onda rezultira činjenicom da se u pisanome jeziku mogu realizirati jezične strukture kakve se u govorenoj produkciji ne može ostvariti.

Sanders i Sanders (2006) ističu kako iako govoreni i pisani diskurs pokazuju neke zajedničke karakteristike, lingvistička tradicija njihova proučavanja veoma je različita. Monološki tekstovi se tradicionalno proučavaju u područjima kao što je stilistika, tekstna lingvistika i psiholingvistika, koji se često baziraju na poprilično specifičnim lingvističkim analizama i redovito koriste kvantitativnu metodologiju. S druge strane, dijaloški diskurs je predmet interesa konverzacijske analize i sociolingvistike, s naglaskom na kvalitativne interpretacije pojedinih konverzacija unutar konteksta.

III.4. GRANICE TEKSTA

Tekstovi mogu biti različite dužine, od samo jedne rečenice, pa do cijele knjige. Ponekad lako odjeljujemo jedan tekst od drugoga i sigurni smo da se ne radi o dva odjeljka istoga teksta već zasigurno o dva teksta. No, nije uvijek lako ustvrditi gdje jedan tekst završava, a drugi počinje. Kako navodi Škiljan (1997) u apstraktnom jezičnom sustavu jednostavno je razgraničiti jednu jezičnu jedinicu od ostalih istovrsnih jedinica jer one predstavljaju strukturirane cjeline, dok to u konkretnoj jezičnoj uporabi činimo na temelju jezične kompetencije[13]. S obzirom na to da kada govorimo o diskursu i tekstu tada govorimo

[13] Jezična je kompetencija dijelom "stvar sposobnosti da proizvodimo i razumijemo riječi jezika - leksička kompetencija - a dijelom stvar sposobnosti da ih kombiniramo u rečenice jezika - sintaktička kompetencija" (Devitt i Sterelny 2002: 183), dakle znanje o karakteristikama određenoga jezičnog sustava. S obzirom na to da je jezik komunikacijski sustav pojedinac "raspolaže i komunikacijskom kompetencijom, sposobnošću da među

o jedinicama najviše razine njihove granice nije lako definirati. Kao donju granicu možemo postaviti rečenicu, ali s obzirom na to da diskurs i tekst može biti različite dužine i strukture (od jedne rečenice do beskonačnosti) određivanje njegove gornje granice postaje problematično. Premda je jednostavno roman odrediti kao tekst, čini li zbirka pjesama jedan tekst ili je svaka pjesma zasebno tekst? Van Dijk (2006: 265) smatra kako određeni dijalog čini jedan diskurs ako zadovoljava nekoliko kriterija, da je neprekinut u vremenu (ne nužno i prostoru), ima iste sudionike, naznačeni početak i kraj, te da je globalno koherentan. Za pisane tekstove navodi kako je potrebno da imaju istoga pisca ili iste pisce, naznačeni početak i kraj, uobičajeno se zahtijeva da su fizički neprekinuti (uz iznimke primjerice romana u nastavcima), te da su globalno koherentni.

Prema Škiljanu (1997: 14) granice teksta i diskursa određuje njegov govornik ili slušalac, odnosno tekst prestaje tamo gdje "prestaje razaznavanje smisla koji povezuje njegove konstitutivne elemente i smisla koji ga povezuje s kontekstom". Badurina (2008: 59) se također priklanja takvom stajalištu te smatra kako na mjestu slabljenja kohezivnih veza u tekstu "sudionik komunikacijskoga procesa može poželjeti staviti granicu: isključi se iz komunikacije ili ulogu slušatelja zamijeniti ulogom govornika, prekinuti s čitanjem, ponuditi koju drugu temu i sl."

III.5. KONTEKST

Pri komunikaciji osobe pretpostavljaju postojanje nekog zajedničkog znanja koje temelje na pripadanju određenoj zajednici i osobnim iskustvima (vidi Clark 2006). Ako se sudionici komunikacije otprije poznaju, tada pretpostavljaju postojanje zajedničkog znanja o iskustvima koja su zajedno doživjeli i sjećanja na njihove prethodne komunikacije. Ako se sudionici komunikacije otprije ne poznaju, pretpostavljaju kako dijele zajedničku kulturnu pozadinu i neko znanje o aktualnim događajima što se povezuje s pripadanjem određenoj zajednici. Općenito se pretpostavlja postojanje određenog zajedničkog jezičnog znanja, dakle

---

različitim funkcionalno i stilistički obilježenim potkodovima odabere iz svoje komunikacijske matrice onaj koji je najprimjereniji kontekstu određenog komunikacijskog akta" (Škiljan 2000: 37).Ona uključuje ekspresivnu i socijalnu kompetenciju (sposobnost da jezikom izražavamo osobni i socijalni identitet, pokazujemo stavove, činimo radnje), kognitivnu kompetenciju (sposobnost predočavanja koncepata i ideja) i tekstnu kompetenciju (sposobnost organiziranja formi i izražavanja značenja u jedinicama većim od rečenice) (vidi Schiffrin 2001: 54). Osim toga Škiljan (2000: 143) spominje i pragmatičku kompetenciju koja podrazumijeva znanje pojedinca "o tome kako se općenito mora ponašati (...) što obuhvaća i odnos jezičnog sistema i njegove upotrebe prema drugim komunikacijskim i kulturnim kodovima, na primjer prema gestualnom i proksemičkom kodu (koji određuje udaljenost sugovornika) u oralnoj komunikaciji, ili prema grafičkom kodu (koji propisuje veličinu i vrstu slova) u pismenoj formi saobraćanja".

znanja o jezičnim konvencijama sintakse, morfologije, fonologije i semantike, te se nastoji upotrebljavati riječi koje su dio dijeljenog ili općepoznatog leksika. U razgovoru licem u lice sudionici pretpostavljaju zajedničko znanje o prostoru koji ih okružuje.

Kako bismo interpretirali neku izjavu ili tekst smještamo ga u određeni komunikacijski kontekst.[14] U lingvistici se najčešće kontekst dijeli u tri razreda (prema Tanskanen 2006: 5–6): lingvistički (nazivan i kotekst), kognitivni i socijalni (koji neki istraživači dijele na markirani i nemarkirani gdje kultura predstavlja filtar kroz koji se socijalni kontekst interpretira). Lingvistički se kontekst odnosi na jezični materijal koji okružuje analizirani objekt, odnosno ono što nastaje uvjetovano je prethodno rečenim i uvjetovat će ono što slijedi. Kognitivni se kontekst odnosi na kognitivne faktore komunikacije, odnosno mentalne reprezentacije i pretpostavke, ali i kognitivni napor koji se traži od sudionika komunikacije. Socijalni kontekst je najširi i odnosi se na komunikacijski kanal, situaciju, sudionike i njihove interakcijske uloge, te daje informacije o sociokulturnoj pozadini određenih događaja.

Halliday i Hasan (1976: 19–26) navode kako je za tekst važan situacijski kontekst (engl. *context of situation*), a obuhvaća sve nelingvističke faktore koji utječu na tekst, što znači sve izvanjske faktore koji utječu na jezične izbore stvaratelja teksta (pisca ili govornika). Kao primjer toga navode prirodu publike, medij komunikacije i svrhu komunikacije. Situacijski kontekst određenoga teksta čine: polje (engl. *field*), način/modus (engl. *mode*) i sadržaj (engl. *tenor*). Polje odgovara na pitanje "Što se događa?" dakle odnosi se na cjelokupni događaj u kojem tekst funkcionira, ovdje uključujući i aktivnosti govornika i slušatelja te temu komunikacije. Način ili modus odgovara na pitanje "Kako se događa?" i odnosi se na funkciju koju tekst ima u događaju, uključujući kanal komunikacije, je li tekst govoren ili pisan, pripremljen ili spontan, njegov žanr, retorički način (narativ, didaktički, uvjeravalački itd.) i sl. Sadržaj odgovara na pitanje "Tko je uključen?" te se odnosi na skup relevantnih socijalnih uloga (trajnih i privremenih) koje se uspostavljaju među sudionicima. Što više znamo o određenom situacijskom kontekstu, to će nam biti lakše pretpostaviti karakteristike određenoga teksta. Također ističu kako tekst sa svojim situacijskim kontekstom može biti jače ili slabije povezan, primjerice kod sportskih utakmica, kuhanja i sl. očigledno je da neverbalni čimbenici prevladavaju nad lingvističkima, pa nam i za interpretaciju teksta trebaju jasne poveznice sa situacijskim kontekstom, s druge strane imamo tekstove koji su potpuno

[14] "Jezične se jedinice različitih razina – od fonološke do razine rečenice/iskaza i teksta – kombiniraju u međuovisnosti jedne o drugima. I dok će se na fonološkoj i morfološkoj razini pojam konteksta gotovo u pravilu svoditi na najužu jezičnu okolinu u kojoj se odabrane jedinice pojavljuju i koja ih na određeni način determinira, na leksičko-semantičkoj i tekstnoj razini, a napose kada je riječ o semantici teksta, kontekst će se više ili manje eksplicitno otvarati prema izvanjezičnoj/nejezičnoj stvarnosti" (Badurina 2008: 68).

verbalni, odnosno sve činjenice koje su nam potrebne za interpretaciju pronalazimo u samome jeziku, primjerice diskusije o apstraktnim činjenicama ili politici.

III.6. OBILJEŽJA TEKSTA

Uglavnom možemo prepoznati tekst kada ga vidimo i razlučiti ga od nabacanog i nepovezanog niza rečenica. No što tekst čini tekstom, koji su njegovi elementi i kako prepoznajemo da se radi upravo o tekstu? To je pitanje u fokusu lingvistike teksta naročito od 1970-ih godina. Tekst nije samo nabacani niz rečenica ili iskaza, već pokazuje povezanost u značenju kako bi formirao cjelovitu poruku. Helbig (1986: 160 prema Ivanetić 2003: 13) navodi kako su najčešća obilježja teksta koja se spominju (do polovice 80-ih): kompleksnost (kompleks rečenica), koherentnost, tematska jedinstvenost, cjelovitost i komunikativnost. Feilke (2000: 72–73 prema Ivanetić 2003: 13) kao karakteristična obilježja teksta u pragmatičkim pristupima navodi: generativnost (sposobnost govornika da proizvedu beskonačan broj novih tekstova), univerzalnost (univerzalne komunikacijske sposobnosti i tradicije), kontekstualnost (norme građenja teksta kontekstualno su određene), procesualnost (proces konstitucije teksta), djelovanje, tj. intencionalnost (jezične se jedinice promatraju kao oblici socijalnog djelovanja, a tekst je izraz neke funkcije), dijalogičnost (naglašava se primat dijaloga). Ovima se još mogu dodati i kriteriji kulturalnosti (obilježenost kulturom), diskurzivnosti (načelna uključenost teksta u komunikaciji s drugim tekstovima) i deklarativnosti (sudionici komunikacije odlučuju koji skup jezičnih jedinica jest tekst) (prema Ivanetić 2003: 14).

Halliday i Hasan (1976: 2) svojstvo koje tekst (shvaćen kao jedinica značenja) čini tekstom nazivaju teksturom. Ono što kreira tekst je tekstualna (ili tekstno-formirajuća) komponenta lingvističkog sustava (čiji je dio kohezija), a čini je skup resursa u jeziku koji imaju semantičku funkciju izražavanja odnosa s okolinom i čine tekst upotrebljivim u određenom kontekstu. Tekstura je ono što tekstove razlikuje od ne-tekstova, a uključuje više od samih semantičkih odnosa koje nazivaju kohezijom (ovisnost jednog elementa o drugom pri interpretaciji). Potrebna je i određena količina koherencije u značenju s obzirom na sadržaj teksta i s obzirom na situacijski kontekst. Tu se konceptu kohezije pridružuje koncept registra. Tekst se onda definira kao dio diskursa koji je koherentan na dva načina: koherentan u odnosu na situacijski kontekst i samim time dosljedan u registru, te koherentan s obzirom na samoga sebe, dakle kohezivan. Smatraju kako je gotovo nemoguće proizvesti tekst koji nema bar malo

teksture upravo zbog činjenice da se pojedinci trude svaki dio jezika u uporabi interpretirati ako postoji i najmanja naznaka da je to moguće.

Petöfy i Sözer (1985) kada govore o analizi teksta onda spominju sljedeće termine: tekstura (engl. *texture*), kompozicija (engl. *composition*), kontinuitet u smislu koneksije i kohezije, (engl. *continuity*, *connexity*, *cohesión*), cjelovitost (engl. *completeness*) i koherencija (engl. *coherence*). Pod teksturom podrazumijevaju uzorak koji se nalazi u građi teksta, a proizlazi iz ponavljanja ili paralelizma (znakova ili kategorija koje su im dodijeljene). Kompozicija se odnosi na hijerarhijsku arhitekturu tekstne građe, odnosno neovisni se elementi spajaju kako bi realizirali kompozicije različitih kompleksnosti. Tekstura predstavlja horizontalno svojstvo, a kompozicija vertikalno svojstvo tekstne građe. Kontinuitet se odnosi na svojstvo teksta da u svojoj građi nema niti jedne mikro ili makro kompozicijske jedinice koja nije povezana s najmanje jednom drugom mikro ili makro kompozicijskom jedinicom, s time da ne moraju sve susjedne jedinice biti međusobno povezane, ali također ne smije biti izoliranih jedinca. Koneksija se odnosi na vrstu kontinuiteta koji se manifestira u izgradnji označiteljske (engl. *significans*) komponente teksta (ponavljanja označitelja u tekstu kao što su iste riječi ili gramatičke kategorije). Kohezija se odnosi na vrstu kontinuiteta koji se manifestira u izgradnji značenjske (engl. *significatum*) komponente teksta. Cjelovitost je svojstvo teksta da funkcionira kao cjelina. Koherencija označava odnos između tekstnog svijeta i njegove interpretacije. Kako bi se određeni tekst moglo interpretirati, treba (re)konstruirati fragment tekstnog svijeta (engl. *world-fragment* ili *relatum universe*) koji se implicitno manifestira u tekstu koji se interpretira. Tekst se smatra interpretabilan ako mu se može dodijeliti bar jedno značenje (s obzirom na znanje koje pojedinac ima i sustav pravila koji je internalizirao te koje koristi u interpretaciji).

De Beaugrande i Dressler (1981, hrv. izdanje 2010: 14–24) tekst definiraju kao komunikacijski događaj koji zadovoljava sedam kriterija tekstualnosti: kohezija, koherencija, intencionalnost, prihvatljivost, informativnost, situativnost i intertekstualnost. Ako koji od tih kriterija izostane, tekst nije komunikativan i takvi se tekstovi tretiraju kao ne-tekstovi. Također ističu tri regulativna načela: efikasnost, efektnost i primjerenost. Od svih kriterija najvažniji su kohezija i koherencija jer proizlaze iz samoga teksta, odnosno to su pojmovi usmjereni na tekst, dok se ostali odnose na izvantekstne elemente (pojmovi usmjereni na korisnika teksta, autora i recipijenta). Intencionalnost se odnosi na stav autora teksta koji želi postići neki cilj ili prenijeti neko znanje pa stoga želi stvoriti kohezivan i koherentan tekst, dok je prihvatljivost stav recipijenta teksta koji očekuje kohezivan i koherentan tekst koji je za

njega koristan ili relevantan. Ovdje se u obzir uzimaju cilj, tekstna vrsta, te socijalni i/ili kulturalni kontekst. Informativnost se odnosi na količinu poznatih/očekivanih i nepoznatih/neočekivanih informacija koje su zastupljene u tekstu. Svaki je tekst donekle informativan s time da visoko informativne poruke zahtijevaju veći napor kod njihova procesuiranja, ali su samim time i zanimljivije, dok nisko informativne poruke mogu uzrokovati dosadu, a time i odustajanje od daljnjeg procesuiranja teksta. Situativnost označava sve faktore koji određeni tekst čine važnim u nekoj komunikacijskoj situaciji, a intertekstualnost označava povezanost teksta s nekim drugim tekstom koji onda uvjetuje njegovu recepciju.

III.7. PRISTUPI ANALIZI TEKSTUALNOSTI

Sanders i Sanders (2006: 600) analizu teksta definiraju kao sustavno rastavljanje tekstnih cjelina na konstitutivne dijelove i proučavanje tih dijelova u njihovu međusobnom odnosu. Po njima se analiza teksta temelji na analizi lingvističkih elemenata prisutnih u tekstu. Ciljevi analize teksta su različiti: otkriti kako su tekstovi strukturirani; proniknuti u kognitivni proces čitanja i pisanja; razvoj računalnih modela automatskog stvaranja, sažimanja i interpretacije teksta; ocjena kvalitete teksta. Možemo razlikovati pristup tekstu koji je orijentiran na sadržaj (engl. *content-oriented*) i onaj koji je orijentiran na strukturu (engl. *structure-oriented*). Pristupi orijentirani na sadržaj otkrivaju o čemu se u tekstu radi bilo da polaze od iskaza, bilo od tema i podtema koje se u tekstu otkrivaju. Tu spada istraživanje mikrostruktura i makrostruktura (vidi poglavlje V.4) te istraživanje teme teksta (vidi poglavlje V.3). Perspektive orijentirane na strukturu otkrivaju odnose među dijelovima teksta kao što su kauzalni, kontrastivni i aditivni odnosi. Proučavaju se opća obilježja tekstne strukture s odmakom od sadržaja pojedinih tekstova. Neki od strukturno orijentiranih perspektiva u tekstnoj analizi jesu teorija retoričke strukture (vidi poglavlje V.1) i proceduralni pristup (vidi poglavlje V.2).

Prema Riegeru (1988) tekstualnost se može analizirati s dvaju aspekata. Prvi se aspekt odnosi na analizu tekstnih struktura koje karakteriziraju linearno povezani jezični elementi u skladu s jezičnim pravilima određenoga jezika čineći tako kohezivan ili povezan tekstni segment. Analiza takvih tekstnolingvističkih fenomena može se temelji na konvencionalnim lingvističkim pristupima morfologije, sintakse, leksikologije i semantike, naravno prilagođavajući i proširujući ih kako bi pokrile razinu teksta. Drugi se aspekt odnosi na interpretabilnost ili koherenciju teksta, a pokriva više manje kognitivnu sferu te uključuje

korisnikovo pozadinsko znanje i njegovo očekivanje u vezi s tekstom koje može, a i ne mora biti realizirano prilikom njegova korištenja. Ovdje su potrebni moderniji pristupi koji će objasniti procese memorije, znanja i razumijevanja.

Petöfy i Sözer (1985: 291) smatraju kako interpretacija i analiza teksta može biti usmjerena na odnose koji postoje između određenih elemenata (općeniti načini konstrukcije značenja) ili na funkcionalnu analizu načina na koje je određeno značenje ugrađeno u različite kontekste. Također može biti usmjerena k statičnim aspektima teksta (kakvi odnosi postoje i mogu postojati među elementima) i tada govorimo o strukturalnoj analizi teksta, ili na promatranje dinamičke prirode unutartekstnih relacija (opis načina na koji nastaju odnosi među elementima) te tada govorimo o proceduralnoj analizi teksta.

Prema Sanders i Pander Maat (2006a: 592–593) povezanost teksta je karakteristika mentalne reprezentacije koju korisnik ima o tekstu više nego li karakteristika samoga teksta. Tekst je koherentan jer ga korisnik takvim percipira. Stoga se u suvremenijim pristupima preferira pristup analizi teksta putem proučavanja koherencije s time da se kohezija ne odbacuje kao nebitna jer se često mentalna rekonstrukcija temelji na lingvističkim signalima u samome tekstu te se na njih gleda kao na proceduralne upute korisnicima. Prema njihovom shvaćanju tekst može biti povezan, odnosno koherentan s dvaju aspekata: referencijska koherencija se odnosi na manje lingvističke cjeline (često su to imenske skupine) koje tijekom teksta ukazuju na isti mentalni referent, a relacijska koherencija se odnosi na odlomke teksta (često shvaćeni kao klauze) koji su međusobno povezani odnosima kao što su uzrok – posljedica ili problem – rješenje. Oba aspekta imaju jasne lingvističke indikatore, kod referencijske koherencije to su anaforički odnosi kao npr. zamjenice, a kod relacijske konektori i drugi leksički markeri.

IV. KOHEZIJA TEKSTA

Kao što smo vidjeli kod definiranja pojmova tekst i diskurs, u lingvistici teksta još uvijek nisu jasno definirani njeni ključni termini već se, ovisno o tome kojoj se teoriji autor priklanja, definicije istog termina razlikuju obuhvaćajući šire ili uže područje. Tako je i kod pojmova kohezija i koherencija.[15] Najčešće se upravo ova dva pojma navode kao najvažnije značajke teksta, prema tome te su dvije značajke najvažnija svojstva teksta, ono što tekst čini tekstom, njegova osnovna kvaliteta. Ta se obilježja odnose izravno na "tijelo" teksta, dok se ostale karakteristike odnose na kontekst i sudionike. Trask (2005: 161) koheziju definira kao "prisutnost izravnih jezičnih veza koje omogućuju stvaranje strukture u diskursu", a koherenciju (2005: 160) kao "stupanj 'smislenosti' kojega diskursa".

Pretpostavka je kako osoba koja proizvodi tekst (govornik i pisac) svjesno odabire kohezivna i koherentna sredstva kako bi prenio svoju poruku jer joj je u cilju pomoći korisnicima teksta (slušateljima i čitateljima) pravilno dekodirati tekst koji imaju pred sobom. Frederiksen (1977 prema Tanskanen 2006: 22–23) vidi kohezivna sredstva kao alat kojima stvaratelj teksta signalizira koherenciju te ih povezuje s općim prikazom produkcije diskursa. Smatra kako postoje četiri razine produkcije diskursa: stvaranje poruke (engl. *message generation*), odluke o načinu izvođenja (engl. *staging decisions*), odluke o kohezivnim sredstvima (engl. *cohesive decisions*) i stvaranje rečenice (engl. *sentence generation*). Na svakoj razini različite komunikativne odluke vode različitim tipovima koherencije u konačnoj poruci. Na razini odluka o kohezivnim sredstvima, kohezija se koristi za signaliziranje koherencije unutar izraza koji sačinjavaju poruku. Njegove se ideje mogu proširiti na analizu cjelokupnog komunikacijskog procesa, naročito na odnos između stvaratelja i korisnika teksta. Primjerice, Lambrecht (1994 prema Tanskanen 2006: 22–23) ustanovljava kako struktura rečenice, dakle koji su izrazi i strukture korišteni pri produkciji poruke, može odražavati načine na koje stvaratelj teksta percipira primateljevu razinu znanja.

Pojam *kohezija* izvedena je iz latinske riječi *cohaerere* što znači biti svezan, prianjati, povezivati. U lingvistiku teksta uveo ju je M. A. K. Halliday 1964. godine.[16] "Kohezivnost bismo mogli odrediti kao sveukupnost formalnih oblika slaganja unutar teksta (bilo kojeg obujma)" (Brdar i Brdar-Szabó 1997: 47). Kohezija se odnosi na načine na koji su lingvističke komponente teksta međusobno značajno povezane jedna s drugom u nizu na temelju

[15] "U hrvatskoj se lingvistici uglavnom prenose definicije kohezije i koherencije iz stranih izvora, ponajčešće iz Hallidaya i Hasan (1976) ili de Beaugrandea i Dresslera (1981)" (Filipin 2012: 53–54).
[16] U radu *The Linguistic Study of Literary Texts* (prema Filipin 2012: 45).

gramatičkih pravila određenoga jezika (prema Malmkjær 2005: 543). Bussmann (2006: 199) sredstva kohezije svrstava u tri skupine: ponavljanje elemenata u tekstu (npr. parafraza, paralelizam, rekurencija), sažimanje teksta uporabom sredstava kao što je elipsa, upotreba morfoloških i sintaktičkih sredstava (npr. vrijeme, način, deiksa, tema – rema). Ovim sredstvima možemo pridodati leksičke veze i semantičke odnose među riječima te konektore. "Kohezivne veze čine tekst tekstom, ali ujedno upozoravaju i na prostore njegova širenja: gdje one slabe, mjesta su (relativno odvojenih) unutartekstnih cjelina (npr. više ili manje samostalni odlomci i sl.), a njihov potpuni prekid signal je krajnjih granica teksta" (Badurina 2008: 58–59).

IV.1. KOHEZIVNE VEZE PREMA HALLIDAYU I HASAN

Halliday i Hasan (1976: 4) koheziju[17] definiraju kao skup mogućnosti koji postoji u jeziku da bi se tekst držao zajedno, a ujedno ukazuje na neprekidnost koja postoji među dijelovima teksta. Ona nastaje kada interpretacija jednog elementa (njegovo pravilno dekodiranje) ovisi o drugom elementu. Po njima kohezija može biti gramatička i leksička, a kohezivne veze u engleskome jeziku dijele na pet glavnih vrsta (koje dalje dijele na više podvrsta): referencija (engl. *reference*), supstitucija (engl. *substitution*), elipsa (engl. *ellipsis*), konjuktivna kohezija ili povezivanje veznicima (engl. *conjuction*) i leksička kohezija (engl. *lexical cohesion*). Referencija, supstitucija i elipsa dio su gramatičke kohezije, dok je konjukcija većim dijelom gramatička veza, ali s leksičkom komponentom. "Svaki je od elemenata kohezije definiran sljedećim faktorima: udaljenošću između kohezivnog elementa i elementa o kojem njegova interpretacija ovisi (izraženom u broju rečenica koje ih dijele); činjenicom uspostavlja li se kohezivna veza izravno ili preko posredničkog elementa (drugog kohezivnog elemenata kojemu je isti izvor značenja) pa je dio kohezivnog lanca, te smjerom (upućuje li kohezivni element u prethodni dio teksta, ili u onaj koji tek slijedi za njim)" (Filipin 2012: 46).

Referencija je kohezivna veza koja se uspostavlja kada riječi ukazuju na neke druge riječi kako bi mogle biti interpretirane. Razlikuju egzoforičku referenciju (engl. *exophoric*)

[17] Novost je to što se ona promatra unutar sistemsko-funkcionalne teorije jezika (engl. *systemic–functional theory*) koja je po orijentaciji funkcionalna i semantička, kao objekt proučavanja uzima tekst, a cilj joj je usmjeren na upotrebu jezika (umjesto na gramatičnost) (prema Halliday 2006: 443).

koja je situacijska, odnosno ukazuje se na elemente izvan teksta te kao takva nije kohezivna[18], i endoforičku referenciju (engl. *endophoric*) koju se pronalazi unutar teksta, a dijeli se na anaforu gdje se zamjenjivačka riječ odnosi na već prethodno uvedeni element (antecedent) i kataforu koja se odnosi na ono što u tekstu tek slijedi (postcedent)[19]. Razlikuju tri tipa referencija: osobne referencije (engl. *personal*) koje se odnose na funkciju u govornoj situaciji (ja, ti, on), pokazne (engl. *demonstrative*) koje označavaju prostorne odnose u smislu blizine (ovdje, tamo, ondje) i komparativne (engl. *comparative*) koje se odnose na indirektnu referenciju putem uspoređivanja ili sličnosti (isto, slično, drukčije). Egzofore su česte u usmenoj komunikaciji (primjerice *Dodaj mi to.*), dok su u pismenoj komunikaciji tekstovi koji su puni egzoforičnih referenci mnogo čvršće vezani za svoj kontekst od onih koji sadržavaju samo endoforičke reference.

U kohezivnu vezu supstitucije ubrajaju zamjenu jednog elementa drugim bez da se promjeni smisao (primjerice *Alegorija je figura u kojoj se ono što je izravno rečeno odnosi na nešto drugo. Naziv se isto rabi*...) i elipsu kao izostanak elementa (primjerice *Donio sam dvije boce vina. - I ja (sam donio) još jednu (bocu vina).*). S obzirom na vrstu riječi koju zamjenjivački element zamjenjuje razlikuju imeničnu (primjerice *Jesi li kupio knjige? - Kupio sam samo one jeftine.),* glagolsku (primjerice *Loše sam riješio test. Mislim da si ti bolje (riješio).*) i klauzalnu (primjerice *Nikada nije tražio da mu plate, a mogao je (tražiti da mu plate).*) supstituciju. Razlika između referencije i supstitucije je u tome što je supstitucija odnos između lingvističkih jedinica kao što su riječi ili fraze (leksičkogramatička razina), dok je referencija odnos između značenja (semantička razina).

Konjuktivna kohezija ili povezivanje veznicima izražava značenjske veze među rečenicama kao što su primjerice vremenski slijed, a razlikuju uzročne veze (primjerice *Dugo je hodao gradom. Bio je sve bliže cilju.*), vremenske (primjerice *Dugo je hodao gradom. Zatim je premoren pao na jastuk.*), aditivne (primjerice *Dugo je hodao gradom. Nikoga nije sreo.*) i adverzative (primjerice *Dugo je hodao gradom. A nije daleko dospio.*). Dok bi se koncesivne veze odnosile na razvijanje događaja unutar teksta (primjerice *Sada ćemo opisati dišni sustav, da bismo se kasnije bavili krvotokom.*).

[18] Gutwinski (1976 prema Kolaiti 2014: 66) razlikuje tri vrste neendoforičkih referenci: egzoforu kao referencu na neki element u situacijskom kontekstu, homoforu kao referencu na neki element u enciklopediji i paraforu kao referencu na neki element iz nekog drugog teksta.

[19] O odnosima sintaktičke povratnosti i vrstama zamjenjivačkih riječi unutar hrvatskoga jezika vidi Stòjanov (2001).

Leksička kohezija podrazumijeva kohezijske veze koje se stvaraju upotrebom leksika: ponavljanje riječi, sinonimi, antonimi, hiperonimi, hiponimi, odnosi kontigviteta (npr. odnos dijela i cjeline), odnosi komplementarnosti (npr. *muškarac – žena*) itd. Također, uključene su i sve one veze koje se pojavljuju među riječima koje su na neki način povezane jedne s drugima (npr. pisati – olovka, kralj – kruna, mač – oštro). Riječi koje se često koriste u sustavu jezika i koje podjednako ulaze u kolokacije sa svim vrstama riječi i pojmova pokazuju relativno malu količinu kohezije (npr. pomoćni glagoli ili opće imenice koje se često koriste).

Njihov je pristup bio dosta kritiziran i mnogi su nastojali dokazati kako kohezija nije dovoljna da tekst bude smislen. Kao primjer navodio se niz rečenica gdje se kohezija bazira na ponavljanjima, npr. Enkvist (1978 prema Tanskanen 2006: 16): "The discussions ended last *week*. *A week* has seven *days*. Every *day* I feed my *cat. Cats* have four legs. *The cat* is on the *mat. Mat* has three letters." Takvi su tekstovi nazvani pseudokohezivnima.

IV.2. KOHEZIVNE VEZE U PROCEDURALNOM PRISTUPU DE BEAUGRANDEA I DRESSLERA

De Beaugrande i Dressler koheziju navode kao prvi kriterij tekstualnosti. Smatraju kako se temelji na gramatičkim međuovisnostima, a odnosi se na "način na koji su povezane sastavnice površinske strukture, tj. riječi, onako kako ih doista čujemo ili vidimo", što znači na "sve funkcije koje se mogu upotrijebiti da bi se signalizirale veze među elementima površinske strukture" (2010: 14). Kao sredstva kohezije navode (2010: 62–100) rekurenciju, parcijalnu rekurenciju, paralelizam, parafrazu, zamjenjivački element, elipsu, a eksplicitno se veze između zbivanja i situacija u svijetu teksta mogu signalizirati putem glagolskoga vremena, glagolskoga vida i junkcije, dok koheziju govorenih tekstova podržava i sustav intonacije.

Rekurencija je izravno ponavljanje jezičnih elemenata, a parcijalna se rekurencija odnosi na ponavljanje izraza uz izmjenu vrste riječi (npr. *došao je – njegov dolazak*). U tekstu se najlakše uočava leksičku rekurenciju, tj. ponavljanje riječi ili izraza. Može se koristiti za naglašavanje čega, izražavanje iznenađenosti ili pri osporavanju, no ako se u tekstu rekurencija prečesto pojavljuje tada smanjuje informativnost teksta.

Paralelizam se pojavljuje kada se iste sintaktičke strukture ponavljaju, ali s različitim izrazima, dok je parafraza ponavljanje sadržaja (jednostavnog pojma ili kompleksnije

strukture) s promjenom izraza, a postoji kada se među jezičnim materijalom može uspostaviti približna semantička ekvivalencija.

Zamjenjivački elementi su kratki, značenjski relativno prazni elementi, koji aktualnim održavaju sadržaj punijih elemenata, a mogu zamjenjivati pojedinačne riječi ili kompleksnije strukture, a mogu biti anaforički i kataforički.

Elipsa je kohezivna veza koja se odnosi na izostavljanje nekih površinskih elemenata rečenice s time da se oni mogu rekonstruirati iz koteksta.

IV.3. KOHEZIVNE VEZE UNUTAR DISKURSNE SEMANTIKE

Martin (2001) organizaciju teksta opisuje s obzirom na tri jezične metafunkcije kako ih je definirao Halliday (1994 prema Borucinsky i Tominac Coslovich 2015: 19–20): interpersonalna, ideacijska i tekstualna.[20] Objašnjava kako se kohezija može promatrati kroz prizmu diskursne semantike i tada se može analizirati: identifikaciju (engl. *identification*), pregovaranje (engl. *negotiation*), povezivanje veznicima (engl. *conjuction*) i ideaciju (engl. *ideation*). Identifikacija se odnosi na analizu sredstava kojima se označavaju sudionici u diskursu i tekstu (kako su uvedeni u tekst te kako ih se nakon toga u tekstu prati), te analizu foričkih odnosa (njihovu ovisnost o kotekstu ili ostalim sredstvima kao što su primjerice fotografije). Pregovaranje se bavi sredstvima kojima se u dijalogu razmjenjuju informacije, dobra i usluge (način na koji se inicira interakcija i odgovara na nju). Povezivanje se odnosi na sredstava kojima se poruke povezuju bilo dodavanjem, uspoređivanjem, vremenskim odnosima ili uzročnošću. Ideacija se odnosi na proučavanje semantike leksičkih odnosa unutar diskursa kao što su ponavljanje, sinonimija, hiponimija i sl.

IV.4. KONEKTORI

Konektori su jednočlane ili višečlane jedinice koje izražavaju odnose među klauzama, rečenicama ili izjavama u diskursu, signalizirajući kako treba shvatiti strukturu u kojoj se

[20] "Ideacijska funkcija (engl. *ideational function*) prenosi semantički sadržaj dajući obavijest o našem doživljavanju izvanjskoga svijeta (uključujući misli). (...) Tekstna funkcija (engl. *textual function*) povezuje različite jezične elemente koji se spajaju u koherentnu i kohezivnu cjelinu koja je povezana sa širim kontekstom govora ili pisma. (...) Interpersonalna funkcija (engl. *interpersonal function*) služi za uspostavljanje i održavanje društvenih odnosa." (Borucinsky i Tominac Coslovich 2015: 20).

pojavljuju.[21] "To su jedinice ili skupine jedinica koje imaju funkciju uspostavljanja specifičnog gramatičkog, logičkog ili bilo kojeg drugog semantičkog odnosa, ili odnosa koji ima obilježja nekih od tih odnosa istovremeno između dviju formalnih rečenica, ili pak između dviju rečenica unutar složene rečenice u tekstu" (Velčić 1987: 22).

Konektore se može klasificirati s obzirom na značenja koja izražavaju (ili mogu izražavati) u tekstovima, npr. uzrok ili uspoređivanje, te s obzirom na to kojim su sredstvima izraženi.[22] Silić (1984: 109) ih naziva signalima kontekstualne uključenosti rečenice i dijeli ih u četiri skupine: gramatički, leksičko-gramatički, leksički i stilistički, s time da posljednje tri kategorije dalje iscrpno dijeli u više kategorija. Velčić (1987: 24–28) ih dijeli u pet kategorija (od gramatikaliziranijih prema leksikaliziranijima): na relativne, vezničke, priložne, frazeologizirane i propozicionalne, a u argumentacijskome diskursu razlikuje: konektore suprotnosti ili adverzative (*no*, *nego*, *međutim*, *naprotiv* itd.), konektore pojašnjenja ili eksplikative (*naime*, *odnosno*, *to jest*, *to znači da* itd.), konektore zaključivanja ili konkluzive (*dakle*, *zato*, *stoga*, *proizlazi da* itd.) i konektore uzroka ili kauzative (*jer*, *budući da*, *zahvaljujući tome što* itd.). Silić i Pranjković (2005: 361) navode kako bi se, s obzirom na to jesu li forične naravi ili nisu, konektori mogli podijeliti na deiktično-supstitutivne, tj. upućivačko-zamjenjivačke (*onamo*, *tamo*, *tada*, *prema tome* i sl.) i na nesupstitutivne, tj. nezamjenjivačke konektore (*međutim*, *jedino*, *štoviše* i sl.).

[21] Konektore se nastoji razlučiti od diskursnih oznaka. Uz konektore se veže funkcija povezivanja dijelova teksta i izražavanje odnosa među njegovim sastavnicama te su time čvršće povezani u sintaktičkoj strukturi. S druge strane, diskursne bi oznake (npr. *znaš*, *mislim*, *oh*) bile jedinice koje u pravilu ne utječu na istinitost izjave u kojoj se pojavljuju te ne ovise o rečenici u kojoj se pojavljuju (Schifrin 2001, Sanders i Pander Maat 2006b, Badurina 2008).

[22] S obzirom na to smatra li ih se veznim sredstvima ili riječima koje izriču subjektivno-modalna obilježja, nailazimo na različita pravopisna rješenja. Jojić (2003) te Babić i Moguš (2011) propisuju kako se konektori odvajaju zarezom, dok Anić i Silić (2001) te Badurina, Marković i Mićanović (2007) smatraju kako se vezna sredstva na razini teksta ne odvajaju zarezom. Jozić (2013: 92) ih naziva rečeničnim prilozima te navodi kako se odvajaju zarezom jer se radi o sintaktički neovisnim dijelovima rečenice koji ističu stav govornika prema njezinu sadržaju.

V. KOHERENCIJA

Iako je kohezija važna u kreiranju teksta, bez koherencije niz rečenica ne čini tekst bez obzira na to koliko je među njima kohezivnih veza. Moglo bi se reći kako "kohezija počiva na pretpostavci postojanja temeljne koherencije" (de Beaugrande i Dressler 2010: 95), ali isto tako kohezija olakšava koherenciju. Iako je moguće postojanje koherentnog teksta bez kohezije[23], zapravo je takav slučaj vrlo rijedak, a što je tekst duži to je manja mogućnost da u njemu nema kohezivnih elemenata.

Koherencija je koncept koji se nastoji objasniti s različitih gledišta. *The Cambridge Encyclopedia of the Language Sciences* (Hogan 2011: 856) navodi kako koherencija postoji kada svaki element ili dio teksta pridonosi ukupnom smislu teksta kao cjeline, a postignuta je jer stvaratelj teksta piše za određenu svrhu (porukom koju prenosi, svjesno želi postići određene ciljeve), a korisnik je spreman tekst koji ima pred sobom prihvatiti kao tekst. Hasan (1984 prema Tanskanen 2006: 20) koherenciju definira kao fenomen koji procjenjuju korisnici teksta, kao rezultat procesa interpretacije te kao takav ovisi o odnosu korisnika i teksta. "Koherencija se može odrediti kao ono što slušatelj/čitatelj prepoznaje u jezičnoj obavijesti i što je nužno za njezinu interpretaciju" (Badurina 2008: 59).

Suvremena proučavanja teksta pristupaju koherenciji kroz psiholingvistiku. Iako tekst može sadržavati kohezivne elemente koji povezuju tekst, logička organizacija rečenica i njihova povezanost s diskursnim topikom smatraju se posve psihološkim aspektima. Dakle, korisnik je taj koji treba u tekstu vidjeti relevantnost. Koherencija se događa u korisnikovu umu te ovisi o njegovoj sposobnosti da razumije poruku koju je stvaratelj teksta želio prenijeti. Tako primjerice Sanford (2006: 585) navodi kako je tekst koherentan ako je razumljiv, ako su svi aspekti teksta povezani s porukom koju odašilje i ako ne postoji osjećaj kako u tekstu nešto nedostaje.

Conte (1988 prema Villarnovo 1990, 1991, Ivanetić 2012) razlikuje koherenciju u tekstu (*coerenza a parte objecti*) i koherenciju kod subjekta, tj. korisnika teksta (*coerenza a parte subjecti*). Koherencija u tekstu obuhvaćala bi dvije definicije: prva koherenciju vidi kao negativan pojam "nekontradiktornosti", a odnosi se na to da među dijelovima teksta nema kontradikcije; druga koherenciju vidi kao pozitivan pojam i definira je kao konekciju svih dijelova teksta u jednu smislenu cjelinu. Time bi koherencija bila nadređena svim ostalim tekstnim kriterijima. Koherencija kod subjekta bi predstavljala volju korisnika teksta da traži i

[23] Kao primjer navodi se sljedeći dijalog: "A: *That's the telephone*. B: *I'm in the bath*. A: *O.K.*" (Widdowson 1978: 29, prema Tanskanen 2006: 16).

izgradi koherenciju u tekstu koji koristi. Kod interpretacije teksta korisnik osim svog lingvističkog znanja, koristi i znanje koje ima o svijetu koji ga okružuje, svoja vjerovanja i uvjerenja, rekonstrukciju konteksta i sl. Tako shvaćen, tekst bi bio niz uputa čitatelju kako ga treba interpretirati. Interpretacija ne bi bila jednostavno dekodifikacija značenja, već aktivnost koja u obzir uzima i ono što nije u samome tekstu. Kao određujući faktor u percipiranju koherencije smatra se znanje o svijetu (engl. *background knowledge*) korisnika teksta.[24]

Kao što smo već spomenuli Sanders i Pander Maat (2006a: 592) koherenciju dijele na dva tipa: referencijska (manje lingvističke jedinice koje se odnose na isti mentalni referent) i relacijska (tekstni segmenti povezuju se odnosima kao što su uzrok – posljedica).

Referencijska koherencija (prema Sanders i Sanders 2006) može imati i ima važnu ulogu u kognitivnom povezivanju novih informacija s već postojećom mentalnom reprezentacijom sadržaja. Primjerice, imenske se skupine identificiraju ili kao one koje će biti važne i topikalne pa se onda zadržavaju u mentalnoj reprezentaciji ili su percipirane kao nevažne i netopikalne pa se stoga i ne zadržavaju dugo u mentalnoj reprezentaciji. Aspekti se referencijske koherencije, točnije anaforički odnosi, proučavaju unutar teorije dostupnosti (engl. *Accessibility Theory*). Teorija dostupnosti (prema Ariel 2006) razlikuje entitete koje korisnik može identificirati, a to su oni za koje se pretpostavlja da korisnik može pristupiti mentalnoj reprezentaciji i nazivaju se odredivi (engl. *definite*) i entiteta koje ne može identificirati, tj. neodredivi (engl. *indefinite*). Markeri dostupnosti su svi oni izrazi u nekom jeziku koji ukazuju na odredive entitete, a služe korisniku kao upute kako pristupiti određenoj mentalnoj reprezentaciji (koja se temelji na korisnikovu enciklopedijskom znanju, njegovoj svjesnosti govorne situacije ili diskursnog modela).[25]

---

[24] Kao primjer Blakemore (1992: 35–36, prema Tanskanen 2006: 20) navodi: (1) *The river had been dry for a long time. Everyone attended the funeral.* (2) *If a river has been dry for a long time, then a river spirit has died. Whenever a spirit dies there is a funeral. The river had been dry for a long time. Everyone attended the funeral.* Za govornike Burkine Faso tekst (1) će biti sasvim razumljiv i koherentan, dok bi tekst (2) donosio previše informacije. Za govornike SAD-a tekst (1) bi se najvjerojatnije odredio kao nekoherentan, dok bi tekst (2) bio razumljiviji.

[25] Mentalne reprezentacije nam nisu jednako dostupne u svakoj fazi procesuiranja diskursa. Neki su entiteti visoko aktivirajući, drugi nisko, a neki nisu uopće aktivirani iako su potencijalno odredivi. Ovdje teorija dostupnosti ima važnu ulogu: pomaže primatelju izabrati ispravnu mentalnu reprezentaciju tako da mu signalizira razinu dostupnosti kojom je mentalna reprezentacija trenutno zaokupljena (svaki se referencijalni izraz specijalizira za određeni stupanj mentalne dostupnosti). Referencijalni izrazi koji su lako dostupni, odnosno imaju jak semantički sadržaj signaliziraju zadani izbor u nastavku aktivacije trenutnog topikalnog referenta. Dok slabo dostupna anaforička sredstva (kao što su pune imenske skupine ili neodređeni članovi), ukazuju na završetak prethodnog topikalnog referenta i aktivaciju novog topika. Važan faktor koji determinira razinu dostupnosti je učestalost, tj. razmak između dvaju spominjanja istog entiteta (što je duži period, to će biti potrebno koristiti markere niže dostupnosti). Neki su diskursni entiteti važniji od drugih, npr. pošiljatelj i primatelj (od trećih osoba), ljudi (naročito od stvari), poznate osobe (od anonimnih osoba). Drugi diskursni

Kod relacijske koherencije (prema Sanders i Sanders 2006) govorimo o značajnom povezivanju dvaju tekstnih segmenata s time da interpretacija tih povezanih segmenata treba pružiti više informacija nego što bi to pružio njihov pojedinačni zbir. Nazivaju se još i retoričkim odnosima ili odnosima među klauzama, a radi se o odnosima kao što su uzrok – posljedica ili problem – rješenje, a često se eksplicitno označavaju leksičkim markerima i konektorima.

V.1. TEORIJA RETORIČKE STRUKTURE

Teoriju retoričke strukture (engl. *Rhetorical Structure Theory*) razvili su Sandra Thompson i William C. Mann 1980-ih godina na temeljima lingvističke i kognitivne znanosti (prema Bateman i Delin 2006). Unutar ove teorije proučava se kako tekstovi ostvaruju različite retoričke ciljeve (onako kako ih je zamislio stvaratelj teksta). Koherencija se teksta nastoji objasniti tako što se opisuje kako svaka individualna komponenta teksta pridonosi komunikacijskom cilju cjelokupnoga teksta, točnije rečeno promatraju se retorički odnosi kao što su uzrok, uspoređivanje, elaboracija ili dokazivanje. Svaka struktura koja se promatra ima najmanje dva dijela: jezgru koja se smatra najvažnijim segmentom i satelit (ili satelite) koji je o njoj ovisan. Retorički se odnosi promatraju od razine klauze pa sve do razine teksta. Tekst se smatra koherentnim ako je moguće ustanoviti bar jedan retorički odnos koji dominira nad cjelokupnom tekstnom strukturom.

V.2. PROCEDURALNI PRISTUP DE BEAUGRANDEA I DRESSLERA

"Poznato je da komunikacija pored deklarativnog znanja (iskaza o činjenicama i uvjerenjima o organizaciji zbivanja i situacija u 'realnom svijetu') zahtijeva i proceduralno znanje (činjenice ili uvjerenja u pogodnom formatu za točno određene načine uporabe i tipove operacija)" (de Beaugrande i Dressler 2010: 105). Kod proceduralne se analize tekst promatra kao rezultat određenih proceduralnih modela, odnosno operacija koje upravljaju stvaranjem i recepcijom tekstova. Tekstne strukture mogu odražavati kako je stvaratelj teksta odlučio organizirati informacije prilikom njegove produkcije. U ovakvom pristupu "tekst predstavlja aktualizirani sustav u kojem su odabiri iz repertoara izvršeni i realizirani kako bi stvorili određenu strukturu (odnos među elementima)" (2010: 48). S time da produkcija i recepcija

---

entiteti imaju važan status jer čine diskursni topik ili jedan njegov dio. Smatra se kako će takvi važni diskursni entiteti zahtijevati markere veće dostupnosti i obratno. Opširnije u Ariel (2006).

nemaju svoj apsolutni završetak već samo završni prag gdje stvaratelj teksta smatra kako je u produkciji ostvario zadani cilj, a korisnik postigao ciljano razumijevanje teksta.

Pri produkciji teksta može se uočiti nekoliko faza (2010: 53–55): započinje se planiranjem (određivanjem cilja i odabirom tekstne vrste) i ideacijom (stvaranjem sadržaja) nakon čega slijedi razvijanje (proširivanje ideje, detaljnije određivanje i razrađivanje sadržaja) i potraga za izrazima (pojmovima koji su vezani za sadržaj) koji se onda u fazi gramatičke sinteze dovode u gramatičke međuovisnosti i linearno se nadovezuju u površinskom tekstu. Dok bi recepcija teksta (2010: 57–58) djelovala u obrnutom slijedu: prepoznavanjem gramatičkih međuovisnosti i aktiviranjem koncepata pokušava se izgraditi kontinuitet u smislu kako bi se time prodrlo do sadržaja i prepoznalo komunikacijski cilj teksta.

Koherencija se ovdje promatra kao kontinuitet smisla, ili bolje rečeno, kao značenjska međuovisnost koja postoji među izrazima u svijetu teksta.[26] Ona "predstavlja uzajaman pristup i uzajamnu relevantnost koncepata (pojmova) i relacija (odnosa) unutar neke konfiguracije" (2010: 101), to je mreža koja je "sastavljena od prostora znanja s glavnim topicima u njihovu središtu" (2010: 112–113). Što je neki tekst u određenoj situaciji relevantniji za njegova korisnika, to će on biti spremniji uložiti veći napor pri njegovu procesuiranju. Kada se u tekstu upotrijebi određeni izraz tada se u aktivnoj memoriji korisnika teksta aktivira znanje koje on ima o određenom konceptu, ostale jedinice koje su s tim konceptom povezane, kao i relacije koje mogu postojati među njima. Pritom se primarno traga za „kontrolnim centrima, tj. strateški povoljnim točkama za pristup tekstu i njegovo procesuiranje" (2010:113), a najčešće su to objekti, situacije, zbivanja i radnje.

Tada recepciji pomaže epizodična memorija (sjećanja na neka iskustva) i semantička memorija (obrasci organizacije znanja, tj. strukture zbivanja i situacija, "ono što vrijedi za svijet općenito").[27] Pojedinac je u svojoj memoriji već pohranio cijeli niz globalnih obrazaca koji mu pomažu u procesuiranju teksta, tu ulaze: okviri koji obuhvaćaju zajedničko znanje o nekom središnjem konceptu (primjerice okvir *rođendanska proslava*); sheme kao obrasci

[26] U tekstu "nastaju s jedne strane *značenja*, a s druge strane dvije međusobno povezane vrste *smisla*: jedna koja proizlazi iz odnosa znakova i njihovih značenja unutar teksta (koji tada *ima smisao*) i druga koja je rezultat relacije teksta i njegovih značenja prema kontekstu što ga označava (i u tom slučaju tekst *ima smisla*)" (Škiljan 1997: 13).

[27] Rieger (1988: 4–5) spominje pojam semantičke raspoloživosti (engl. *semantic disposition*) koji se odnosi na stereotipično značenje riječi i/ili reprezentaciju znanja o svijetu koje omogućava stvaranje semantičkog očekivanja kod korisnika koje varira s obzirom na to što se u tekstu percipira kao relevantno. Korisnik identificira leksičke elemente u tekstu aktivirajući tako dijelove svoga znanja i stvarajući očekivanja. Ako su leksički elementi organizirani tako da pokazuju međusobnu povezanost, onda će ih korisnik smatrati relevantnima.

zbivanja i stanja koji imaju određen redoslijed; planovi zbivanja i stanja koji vode određenu cilju, te scenariji koji određuju uloge i očekivane radnje sudionika komunikacije (2010: 107–108).

V.3. TEMA TEKSTA

Pojam teme se odnosi na glavnu ideju nekoga teksta, njegovo globalno značenje, bit, topik, jezgru sadržaja, ono o čemu tekst govori. "Ta sadržajna jezgra često se pojavljuje kao naslov, povremeno kao istaknuta rečenica ili u obliku uvodnog ili dodanog sažetka" (Schrodt 2001: 241). Proučavanje teme teksta interdisciplinarno je područje gdje se susreću lingvistika teksta, računalna lingvistika, psiholingvistika, međukulturalna psihologija, kognitivne znanosti, povijest (umjetnosti) i proučavanje književnosti (vidi Louwerse i van Peer 2006: 653–656). Kod produkcije teksta tema je "rezultat procesa razvijanja osnovne informacije prema određenim komunikacijski uvjetovanim načelima" (Glovacki-Bernardi 1989: 18), dok je kod recepcije teksta tema rezultat sažimanja i apstrahiranja sadržaja (svih informacija u tekstu). Naravno, različiti tekstovi mogu imati istu temu.

Proučavanje je teme[28] postalo zanimljivo lingvistima u 1960-ima (Louwerse i Peer 2006), pa se i koherenciju nastojalo definirati s obzirom na tekstnu temu. Charolles (1978 prema Vilarnovo 1991: 135) ističe četiri pravila koja upravljaju koherencijom, a to su: pravilo ponavljanja (podudaralo bi se s pojmom kohezije); pravilo napretka u tekstu (u semantičkom smislu temu treba razvijati, a ne ponavljati stalno isti sadržaj); pravilo nekontradiktornosti; i pravilo povezivanja (odnosno ono o čemu se u tekstu govori mora biti povezano u tekstnom svijetu koji se prikazuje).

Giora (1985) nudi dva temeljna uvjeta za objašnjavanje koherencije putem tekstne teme, odnosno diskursnog topika. Tekst je koherentan ako: (1) zadovoljava kriterij konzistencije (kompaktnosti) u smislu da se svi njegovi dijelovi odnose na istu temu (jedinstvenost, cjelovitost) i ako: (2a) zadovoljava zahtjev relevantnosti (određeni je skup izjava u tekstu relevantan ako govori o istom diskursnom topiku) ili (2b) ako se u tekst uvodi digresiju koja se odmiče od teme, onda je na nju potrebno eksplicitno ukazati jezičnim sredstvima. Linearno učlanjivanje rečenica ne garantira koherenciju, jer rečenica A može biti

[28] Postoje tri razine na kojima se proučava tekstna tema: klauza, T-jedinica (neovisna klauza i klauze koje o njoj ovise) i ortografska rečenica; te tri temeljna pristupa tematskoj analizi: tematska progresija/napredovanje (engl. *thematic progression*), tip teme (engl. *Theme type*) i tematski sadržaj (engl. *thematic content*) (vidi Thompson 2006).

povezana s rečenicom B koja onda može biti povezana s rečenicom C, ali to ne znači da su A i C koherentne, odnosno da A, B i C zajedno čine cjelinu. Koherenciju treba promatrati na diskursnoj, odnosno tekstnoj razini. Ako neki dio nije moguće interpretirati s obzirom na prethodnu temu onda treba otvoriti novu temu (time počinje i novi tekst).

Daneš (1974 prema Thompson 2006: 660) govori o tri temeljna načina na koji se ostvaruje tematska progresija u tekstu pri čemu je važno razlikovanje između teme i reme[29] teksta: stalna tematska progresija (engl. *constant*) je ona gdje se sadržaj jedne teme povezuje (pomoću leksičkog ponavljanja, pronominalizacije itd.) na prethodnu temu (ista tema u raznim izričajima, što znači da niz rečenica ima istu temu dok su im reme različite); jednostavna linearna (engl. *simple linear*) gdje se tema povezuje na prethodnu remu; i izvedena (engl. *derived*) gdje se tema povezuje na neku hipertemu (engl. *hyper-Theme*) koja je obrađena s različitih stajališta. Za pripovjedačke je tekstove tipična jednostavna linearna tematska progresija, stalna tematska progresija karakteristična je za tekstove u leksikonima, dok je za stručne i znanstvene tekstove karakterističnija izvedena tema (Thompson 2006, Ščukanec 2008).

S obzirom na način na koji se tema razvija u tekstu razlikuje se deskripcija (opisivanje događaja, postupaka, predmeta i živih bića), naracija (rekonstrukcija nekog završenog događaja), argumentacija (obrazlaganje i opravdavanje teze) i eksplikacija (hibridan oblik koji objedinjuje elemente ostalih tipova), a često se ti načini kombiniraju unutar jednoga teksta (vidi Ivanetić 2003: 51–52).

V.4. SUPERSTRUKTURA, MAKROSTRUKTURA I MIKROSTRUKTURA TEKSTA

Van Dijk (prema Sanders i Sanders 2006, Louwerse i Graesser 2006) razlikuje mikrostrukturu (engl. *microstructure*), makrostrukturu (engl. *macrostructure*) i superstrukturu (engl. *superstructure*). Superstruktura se odnosi na globalnu strukturu koja je karakteristična za određeni tip teksta, njezina analiza počinje na najvišoj razini te napreduje od gore prema

[29] Razlikovanje teme i reme (danog i novog) uveli su lingvisti Praške škole u 1920-ima. Tema je dana informacija koju pošiljatelj koristi kako bi uveo ili zadržao određeni topik, a rema je nova informacija, odnosno izraz koji sadržava poruku koju pošiljatelj želi prenijeti s obzirom na topik (vidi Louwerse i van Peer 2006: 655). Kod analiziranja datosti (engl. *givenness*) u diskursu (prema Ward i Birner 2001: 119–121) treba razlikovati: fokus (dio izjave koji nosi novu informaciju) i pretpostavku (informacije za koje govornik pretpostavlja da su već dio zajedničkog znanja); za slušatelja novo i za slušatelja staro/dano; te za diskurs novo i za diskurs staro/dano (ono što je već prizvano u prijašnjem dijelu diskursa). Za slušatelja je stara ili dana informacija ono znanje za koje govornik, prilikom proizvođenja izjave, pretpostavlja da primatelj poruke već ima u svojoj svijesti, dok je za slušatelja nova informacija ona za koju govornik pretpostavlja da je svojom porukom uvodi u primateljevu svijest.

dolje (engl. *top-down*). Mikrostruktura i makrostruktura se odnose na sadržaj teksta i grade se od najniže jedinice prema gore (engl. *bottom-up*). Mikrostrukutra predstavlja mrežu tekstnih informacija koja se gradi rečenicu po rečenicu čineći tako tekstnu bazu. Taj se proces odvija primjenom makropravila: brisanja (engl. *deletion*) pri čemu se brišu propozicije koje su manje važne za opće značenje teksta; generalizacije (engl. *generalization*) gdje se poopćava sadržaj skupine propozicija; te konstrukcijom (engl. *construction*), tj. stvaranjem novih tekstnih jedinica koje zamjenjuju značenje starih skupina. Daljnjom primjenom makropravila stvaraju se makropropozicije, odnosno glavne ideje u tekstu na kojima se može izgraditi makrostruktura. Makrostruktura predstavlja apstrahirani prikaz globalne značenjske strukture koja odražava bit teksta.

Diskursni se i tekstni topici realiziraju u makrostrukturama te globalno organiziraju informacije nekog odlomka, dok rečenični topici linearno povezuju dijelove informacija te odgovaraju na pitanja o komu ili čemu se govori na makrorazinama i mikrorazinama diskursne semantike (vidi van Dijk 1976). Također, diskursni topik može utjecati na izbor jezičnih sredstava kojima će se izraziti određeni rečenični topik jer rečenica može biti nepovezana (nekoreferentna) s prijašnjim rečenicama, a ipak biti povezana (koreferentna) s makropropozicijom te tako definirati diskursni topik odlomka.

V.5. PSIHOLINGVISTIČKA PROUČAVANJA

Sanford (2006) navodi kako dva različita izvora informacija u tekstu pridonose koherenciji: jezične informacije (engl. *text cues*) koje su u samome tekstu (kohezivni markeri) te proces mišljenja ili inferencija kod korisnika teksta (engl. *psychological constrains*) kojima on nadopunjava one informacije koje su mu dane u samome tekstu. Tako bi se iz psiholingvističke perspektive moglo reći kako je koherentan onaj tekst koji kod korisnika u svijest priziva sve ispravne stvari kako bi mu pripomogao u razumijevanju i interpretaciji istoga. S druge strane, nekoherentan bi tekst bio onaj koji bi u tome podbacio i ostavio korisnika u potpunom nerazumijevanju poruke teksta. Dok bi se oni tekstovi koji samo otežavaju recepciju mogli okarakterizirati kao više ili manje koherentni.

Ako korisnik razumije tekst, onda to čini tako da konstruira mentalnu reprezentaciju koja se sastoji od uzročnih lanaca. Pritom se smatra kako tekst priziva koherentne mentalne reprezentacije na više načina. Važno sredstvo predstavljaju anaforičke reference (upotreba zamjenica) koje pomažu proizvesti koherentnu mentalnu reprezentaciju o tome tko je što u

tekstu učinio. Zatim i uzročna povezanost sadržaja teksta, jer korisnik teksta mora biti u mogućnosti uspostaviti uzročne veze među pojedinim dijelovima teksta (posebice je to važno kod narativnih tekstova).

Svugdje se u diskursu od korisnika očekuje da čini inferencije. Neke su potrebne za razumijevanje teksta, dok druge samo proširuju poruku koju je stvaratelj teksta poslao. Također, da bi shvatio određeni tekst njegov ga korisnik mora smjestiti unutar svoga znanja o svijetu, s time da se informacije koje su tipične za određenu situaciju mnogo brže procesuiraju od onih koje su netipične. Pri čitanju teksta korisnik nastoji što brže identificirati pozadinsku situaciju unutar koje se određena radnja događa (ono što se naziva teorijom scenarija[30]). Nerealne se situacije vrlo brzo identificiraju (npr. *Legao sam na strop i zaspao*. osim ako nisu dio romana ili sl.).

Još jedna važna sposobnost koju korisnik treba posjedovati je mogućnost sagledavanja situacije iz različitih perspektiva jer se neke tekstove bez toga ne može shvatiti (naročito narativne). Uz to je za uspješno procesuiranje teksta nužno selektivno procesuiranje, odnosno sposobnost da se u tekstu odvoje važne informacije od detalja ili čak potpuno nevažnih činjenica koje se u njemu pojavljuju. Dakle, prema psiholingvističkom kriteriju koherencija bi bila uspostavljanje veza između onoga što je spomenuto u tekstu (stvari i radnje, uz sposobnost odvajanja važnog od nevažnog) i znanja o svijetu koje podržava interpretaciju.

V.5.1. TEORIJA TEKSTNOGA SVIJETA

Temeljna premisa na kojoj počiva teorija tekstnoga svijeta (engl. *text world theory*) je da korisnici razumiju tekst tako što u svojim umovima stvaraju mentalne reprezentacije, dakle tekstne svjetove. Teorija tekstnog svijeta (prema Gavins 2006) ljudsku komunikaciju dijeli na tri razine: diskursni svijet (engl. *discourse world*), svijet teksta (engl. *text world*) i razina podsvjetova (engl. *subworlds*).

Diskursni se svijet odnosi na neposrednu situaciju koja okružuje bar jednoga govornika ili pisca i jednog ili više slušatelja ili čitatelja, odnosno sudionike sa svim osobnim i kulturološkim znanjem koje imaju (njihova je svjesna prisutnost nužna kako bi diskursni svijet postojao), te stvari i bića koja ih okružuju. Tekst koji nastaje u diskursnom svijetu određuje koja je područja potrebno aktivirati iz cjelokupnog osobnog znanja i iskustva koju sudionici imaju kako bi shvatili diskurs kojem prisustvuju (primjerice prilikom razgovora o

[30] Primjerice scenarij objedovanja u restoranu uključuje očekivani redoslijed događaja i aktera.

plaćanju računa ne treba im znanje koje imaju o astronomiji ili vrstama začinskog bilja). U diskursnom svijetu sudionici mogu dijeliti prostor i vrijeme (primjerice kod razgovora licem u lice), dijeliti samo vrijeme (primjerice kod telefonskog razgovora) ili kod pisanih tekstova ne dijeliti ni vrijeme ni prostor (primjerice pri čitanju Kafkinog *Procesa*).

U procesu komunikacije unutar diskursnog svijeta, sudionici konstruiraju mentalne reprezentacije tog diskursa u svome umu, odnosno tekstni svijet gdje se jezik može konceptualizirati i shvatiti. Deiktički i referencijalni izrazi u tekstu pomažu u gradnji tekstnoga svijeta tako što uspostavljaju njegove prostorne i vremenske granice te ističu koja su bića i stvari prisutni, izgrađujući tako statičnu pozadinu za opise i događaje koji se spominju. Kada je tekstni svijet kreiran, mogu se tijekom diskursnog procesa dogoditi odmaci od početnih parametara što potiče stvaranje podsvjetova u umovima sudionika. Najčešće se podsvjetovi stvaraju kada se mijenjaju vremenski ili prostorni parametri, te pri upotrebi modalnosti (npr. izražavanje želja ili indirektni govor).

V.6. PRINCIP SURADNJE I TEORIJA RELEVANTNOSTI

Grice (1975 prema Kempson 2003) smatra kako pri komunikaciji sudionici najčešće slijede princip suradnje što znači da se drže maksima komunikacije: kvaliteta (poruka treba biti istinita), kvantiteta (treba iznijeti samo ono što je neophodno), relevantnost (poruka treba sadržavati ono što je važno u određenome kontekstu) i način (poruka mora biti jasna i razumljiva). Na temelju Grieceova viđenja komunikacije kao iskazivanja i prepoznavanja namjere, a ne kao jednostavnog kodiranja poruke koju onda treba dekodirati, te ideje kako izjave kod slušatelja stvaraju očekivanja koje ga onda usmjeravaju k značenju koje govornik iznosi, nastala je teorija relevantnosti Sperbera i Wilson.

Određena je informacija relevantna kada je korisnik može povezati s pozadinskim informacijama koje ima na raspolaganju kako bi došao do zaključka koji mu je važan, primjerice do odgovora na neko pitanje, proširivanja znanja o određenoj temi, rješavanja neke nedoumice, potvrđivanja sumnje, ispravka krive impresije i sl. Između više dostupnih podražaja korisnik će izabrati onaj koji mu se u tom trenutku čini najrelevantnijim (vidi Wilson i Sperber 2004: 609–610). Korisnici teksta očekuju kako će u poruci pronaći nešto što je njima važno u određenom kontekstu, to ih motivira da ulože napor u interpretaciju dobivene poruke. Dakle, moglo bi se reći kako je upravo relevantnost ono što potiče nastavak komunikacijskog procesa. “Svi se signali procesuiraju u odnosu na pozadinski kontekst s

ciljem dobivanja više obavijesti od signala nego što nam on sam to daje; postići optimalnu relevantnost znači uspostaviti ravnotežu između konteksta i količine dobivenih obavijesti" (Kempson 2003: 105). Cilj je dobiti što više obavijesti sa što manje napora.

Wilson i Sperber uvode pojam kognitivnog okruženja (engl. *cognitive enviroment*). Kognitivno okruženje pojedinca se sastoji ne samo od činjenica (i pretpostavaka) kojih je svjestan, nego i od činjenica (i pretpostavaka) kojih je sposoban postati svjestan u svom fizičkom okruženju. Sudionicima se komunikacije kognitivno okruženje djelomično podudara, a djelomično razlikuje. Zajedničko kognitivno okruženje je svako kognitivno okruženje za koje sudionici znaju da ga dijele i za koje se zna tko ga sve dijeli.[31] Zbog toga se na komunikaciju gleda kao na asimetričan proces gdje veću odgovornost za izbjegavanje nesporazuma u poruci ima stvaratelj teksta nego njegov korisnik. Stvaratelj je teksta pri tome morao izabrati prema njemu najprimjerenija sredstva kako bi poruku učinio što pristupačnijom korisniku, ali bez da je toliko pojednostavi da je učini neinformativnom i nezanimljivom. Govornik bi svoj iskaz trebao formulirati (unutar svojih mogućnosti i preferenci) tako da prva interpretacija koja će zadovoljiti slušateljevo očekivanje relevantnosti bude ona koju je imao namjeru prenijeti. No i korisnik teksta mora uložiti napor kako bi iz teksta koji ima pred sobom uspio dekodirati obavijest koju mu je stvaratelj teksta želio prenijeti. Najprije mora shvatiti značenje korištenih riječi, a zatim tu kodiranu obavijest obogatiti informacijama iz danoga konteksta. Pri tome može naići na elipse koje treba uočiti, višeznačnosti između kojih treba izabrati, metafore koje treba interpretirati i sl. (vidi Wilson i Sperber 2004: 616–617, Yus 2006).

Blakemore (2001) smatra kako razumijevanje diskursa nije rezultat korisnikova traženja koherencije u tekstu, već je koherencija rezultat korisnikove potrage za interpretacijom onako kako se ona shvaća unutar principa relevantnosti. Govornik smatra kako je njegova izjava relevantna te da će njome zaokupiti slušateljevu pozornost, dok će slušatelj na nju obratiti pozornost ako smatra kako će pronaći informaciju koju vrijedi procesuirati, dakle, onu koja je za njega relevantna. Ako je neki diskurs koherentan, to je stoga što u njemu postoji kontinuitet u smislu da se pretpostavke koje su dostupne putem interpretacije jednog odlomka koriste kako bi se uspostavila relevantnost sljedećega.

[31] Unutar zajedničkog kognitivnog okruženja stvaratelj teksta može očekivati da korisnik kontekstualne informacije preuzme iz (zajedničkih) pretpostavaka o fizičkom okruženju (auditivnih, kinestetičkih, vizualnih itd.) i (zajedničkih) memoriziranih enciklopedijskih i diskursnih pretpostavaka (iz rečenice, diskursa ili interteksta). Informacije prizvane u sjećanje prilikom procesuiranja određenog teksta mogu proizlaziti iz informacija koje se nalaze u samoj rečenici, iz sadržaja koji se pojavljuje prije ili nakon rečenice koja se interpretira, iz sadržaja prethodnih dijelova diskursa, iz sadržaja prethodnih diskursa, ili iz dugoročnog enciklopedijskog znanja (prema Kolaiti 2014: 73).

Van Dijk (1982: 415) govori o unutarnjoj (semantičkoj) relevantnosti i vanjskoj (pragmatičkoj, kognitivnoj i sociokulturalnoj) relevantnosti. Kod unutarnje relevantnosti određena je informacija važna s obzirom na ostale informacije u tekstu, dok je kod vanjske relevantnosti informacija važna s obzirom na kontekstualne parametre. Također razlikuje (1982: 426) lokalnu i globalnu relevantnost, gdje se prva odnosi na ono što je relevantno na određenomu mjestu u tekstu, a druga na ono što je relevantno za veće odlomke ili tekst kao cjelinu.

VI. JEZIČNE VARIJACIJE I ANALIZA TEKSTOVA

Ostanemo li na sinkronijskoj razini, temeljna varijacija jezika jest ona prostorna gdje, u spektru varijeteta[32], s jedne strane pronalazimo mjesni govor, a s druge standardni varijetet. Standardni se varijetet nastoji od ostalih varijeteta razgraničiti regionalno i socijalno (vidi Mićanović 2006), a karakterizira ga eksplicitna norma[33]. Različite situacije zahtijevaju različite jezične konfiguracije koje su primjerene cilju koji se želi ostvariti i koje su maksimalno funkcionalno prilagođene kontekstu situacije. Uobičajeno se kod nas navodi pet funkcionalnih stilova standardnoga jezika: književnoumjetnički (beletristički), administrativno-poslovni, novinarsko-publicistički, znanstveni i razgovorni stil (vidi Silić 2006). Kovačević i Badurina (2001) takvu podjelu smatraju manjkavom. Ističu kako se funkcije u jeziku ostvaruju kao govor (usmena realizacije) i kao pismo (pisana realizacija) što podjela na funkcionalne stilove zanemaruje pa se neke funkcije promatraju kao funkcije pisma kao što je to u znanstvenome stilu, dok se druge promatraju kao funkcije govora kao što je to slučaj s razgovornim stilom. Predlažu da se raslojavanje jezika motri istovremeno kroz horizontalnu (jer funkcije generiraju domene) i vertikalnu (jer mediji generiraju planove) raščlambu. Uporabnu sferu jezika nazivaju podjelom polja diskursa na diskursne tipove. Pojam diskursa ovdje uključuje zajednička obilježja (pisanih ili govorenih) tekstova. Onda u vertikalnoj podjeli govorimo o diskursu govora (razgovorni diskurs) i o diskursu pisma (pisani diskurs), a u horizontalnoj podjeli o privatnom, javnom, specijaliziranom, multimedijalnom i literarnom diskursu na najvišem stupnju apstrakcije, a onda se takav diskurs dalje može granati na niže apstraktne diskurse npr. diskurs reklame dio je multimedijalnog diskursa (vidi Kovačević i Badurina 2001: 16–17). Za privatni diskurs navode da je zatvoren, ekskluzivan, a razumiju ga samo međusobno blisko povezani sugovornici. Javni govor je demokratičan i nastoji doseći najudaljenije sugovornike.

[32] Berruto (1987, prema Mićanović 2006: 10) ističe kako je poznato da se jedan jezik različito govori i piše ovisno o govorniku, okolnostima, vremenu i mjestu, dakle ovisno o specifičnim društvenim uvjetima u kojima se koristi. Takve varijacije jezika Bieber i Conrad (2009: 11) nazivaju dijalektima (engl. *dialects*)[32], a Berruto (2008a, 2008b) ih označava nazivom varijetet. Varijeteti se razlikuju u jezičnom obliku i strukturi (fonološki, morfološki, sintaktički, leksički itd.), ali se njihova tipologija temelji na izvanjezičnim kriterijima (regiji, povijesnom razdoblju, socijalnoj skupini itd.). Ovako shvaćen jezik sastojao bi se od mnoštva varijeteta koji se razlikuju u vremenu (dijakronijski) obuhvaćajući tako različita povijesna stadija jezika, na temelju prostora (dijatopijski) razlikujući jezične sustave određenih regija, na temelju individualnih i socijalnih obilježja govornika, odnosno ovisno o kojoj društvenoj grupi ili klasi govornici pripadaju (dijastratički), s obzirom na različite komunikacijske situacije u kojima se govornik nalazi (dijafazijski) te s obzirom na kanal, odnosno medij u kojem se pojavljuje (dijamezijski) (vidi Mićanović 2006, Berruto 2008a i 2008b).

[33] "Norma određuje pravilnost jezičnih jedinica u standardnome jeziku i pravilnost jezičnih jedinica u kojemu od funkcionalnih stilova standardnog jezika. Ona obuhvaća jezik na svim njegovim razinama te razlikujemo fonološku, morfološku, tvorbenu, sintaktičku, leksičku, pravopisnu i naglasnu normu" (Frančić, Hudeček i Mihaljević 2005: 37).

Specijalizirani govor je također javan, ali nije demokratičan stoga što se okreće specijalističkoj javnosti različitih struka, a dalje se diferencira s obzirom na stupanj specijaliziranosti koji iziskuje. Multimedijalni se diskurs može kretati od javnog do privatnog, a specifičan je po tome što uz jezični kod uključuje i nejezične kodove. Književnoumjetnički se diskurs ne podvrgava životnoj stvarnosti već se u njemu aktualizira estetska dimenzija, on crpi iz cjelokupnoga polja diskursa, ali na njega može i utjecati.

VI.1. PERSPEKTIVE STILA, ŽANRA I REGISTRA

Na pitanje o obilježjima pojedinoga teksta ili grupe tekstova unutar određenoga jezičnog varijeteta može se odgovoriti iz različitih perspektiva. Bieber i Conrad (2009) smatraju kako isti tekstovi mogu biti analizirani iz perspektive stila, žanra i registra. Iznimku u proučavanju tekstova pronalazimo u književnosti gdje ne postoji književni registar već samo književni stilovi i žanrovi upravo zbog naglaska koji se u književnosti stavlja na individualnost, kreativnost i originalnost (vidi Lee 2001: 46).

"Stil u jeziku (...) bio bi način izražavanja određenog sadržaja, točnije, različiti načini izražavanja istog sadržaja" (Katnić-Bakaršić 2001: 9), te se kao takav temelji na estetskim preferencijama. Stoga bi stil označavao upotrebu jezika karakterističnu za određenog autora ili govornika, a u književnosti i specifičnost jezika određenoga književnog pravca ili perioda. U analizi stila proučavaju se sve leksičkogramatičke karakteristike pojedinih odlomaka ili cijelih tekstova, specifične se karakteristike pojavljuju u cijelome tekstu, te imaju estetsku, a ne funkcionalnu vrijednost (Bieber i Conrad 2009: 16).

Žanrom se može označiti grupu tekstova koji imaju određenu svrhu, kulturološki su određeni, pokazuju tipičnu retoričku strukturu te su kao takvi prepoznatljivi. U žanrovskoj se analizi promatra retorička organizacija (specijalizirani izrazi i forme) isključivo cijelih tekstova s time da se određene karakteristike u tekstu pojavljuju samo jednom (npr. specifični početak i kraj) (2009: 16).

Kada se govori o jezičnim varijacijama koje su uvjetovane specifičnim situacijskim kontekstom i komunikacijskom svrhom koristi se termin *registar* (npr. registar reklame, registar sporta itd.), što znači da govorimo o varijetetu s obzirom na uporabu. Iako su registri određeni nelingvistički[34], u njima se pojavljuju značajne jezične različitosti. Kao i kod stila

[34] Bieber i Conrad (2001: 175) među važne karakteristike koje određuju stil uključuju: "the participants, their relationships, and their attitudes toward the communication; the setting, including factors such as the extent to which time and place are shared by the participants, and the level of formality; the channel of communication;

istražuje se sve jezične karakteristike teksta, a u analizu mogu biti uključeni cijeli tekstovi, ali i samo određeni odlomci. Karakteristike se teksta dosljedno pojavljuju kroz cijeli tekst i imaju funkcionalnu vrijednost (2009: 16).

VI.2. TEKSTNE VRSTE

Unutar lingvistike teksta posebna se pozornost posvećuje klasifikaciji tekstova na tekstne tipove i vrste. Tekstni se tipovi međusobno razlikuju na temelju lingvističkih karakteristika samih tekstova (vidi Lee 2001: 38). Tekstni se tipovi dijele u klase koje se dalje dijele na tekstne vrste kao osnovne jedinice, a nakon njih možemo razlikovati i varijantu tekstne vrste kao još nižu jedinicu (opširnije u Ivanetić 2003). Unutar tekstnih vrsta možemo razlikovati prototipične tekstove koji ispunjavaju sve ili većinu kriterija tekstualnosti te tekstove koji pokazuju minimalnu podudarnost sa svojim prototipom. Broj tekstnih vrsta nije konačan jer mijenjanjem potreba u komunikaciji niču nove tekstne vrste, nestaju stare ili kombinacijom elemenata raznih vrsta nastaju neprototipični oblici.

Ivanetić (2003: 66–76) pri klasifikaciji uporabnih tekstnih vrsta u hrvatskome jeziku polazi od Searleove funkcionalističke klasifikacije govornih činova na pet tipova s obzirom na govornikovu namjeru: asertivi, direktivi, komisivi, ekspresivi, deklarativi. Asertivima je ilokucijska namjera reći kakvo je stanje stvari. Ovdje se mogu razlikovati četiri podvrste: one čija je temeljna funkcija informirati (npr. životopis, dijagnoza, osmrtnica), one kojima je temeljna funkcija eksplicirati (npr. fusnota, magistarski rad, pravopis, udžbenik, priručnik, leksikonska natuknica), one čija je temeljna funkcija orijentirati (npr. adresa, bibliografija, sadržaj, rječnik, vozni red), i one čija je temeljna funkcija animirati (npr. anegdota, maksima, poslovica, šala). Direktivi kao ilokucijsku namjeru imaju navesti osobe da nešto učine (poduzmu neku radnju ili preuzmu neko mišljenje). S time da se ovdje mogu razlikovati tekstne vrste u kojim adresat nema mogućnost izbora (npr. ček, kućni red, narudžba, tužba, zakon) i one u kojima sam odlučuje hoće li učiniti ono što mu se govori (npr. požurnica, ultimatum, reklama, upitnik, recept). Komisivi kao ilokucijsku namjeru imaju obvezati pošiljaoca na radnju ili ne-radnju. S obzirom na smjer obveze razlikuju se unilateralni (npr. dozvola, natječaj za radno mjesto, ponuda, prisega) i bilateralni komisivi (npr. nagodba, ugovor, koncesija). Ekspresivima je ilokucijska namjera izražavanje stava prema nekome ili nečemu. Ovdje razlikujemo tekstne vrste kojima je temeljna funkcija uspostaviti ili održati

---

the production and processing circumstances (e.g. amount of time available); the purpose of the communication; and the topic or subject matter".

kontakt (npr. čestitka, isprika, pohvala, zdravica), one kojima je temeljna funkcija izraziti negativni stav (npr. trač, prosvjed, ukor) i one kojima je temeljna funkcija dati oduška osjećajima (npr. jadikovka, samokritika). Deklarativima je ilokucijska namjera izazvati promjene. Ovdje se razlikuje tekstne vrste kojima se dokazuje ili regulira status ili kompetencija osobe (npr. diploma, domovnica, otkaz, putovnica, putna karta) i one kojima se dokazuje status objekata ili stvara stanje stvari (npr. dionica, račun, oporuka).

VI.3. ANALIZA TEKSTNE VRSTE *LEKSIKONSKA NATUKNICA*

Odlučili smo se za analizu leksikonskih natuknica koje možemo pronaći u specijaliziranim leksikonima i rječnicima. Leksikografska su djela iznimno korisna jer pružaju mogućnost brzog pronalaženja informacije, a često smo i sami za njima posezali. Zbog toga što se radi o tekstovima koji su namijenjeni široj populaciji, do korpusa je tih tekstnih vrsta lako doći. Selekcija je izvršena na način da se nastojalo uključiti natuknice iz rječnika, enciklopedija i leksikona koji se dotiču različitih specijaliziranih područja s time da su u obzir uzeta samo novija izdanja (od 2000. godine nadalje). Birane su općepoznate riječi i pojmovi koji pripadaju svakodnevnoj jezičnoj upotrebi (primjerice *inteligencija* ili *bajka*, umjesto riječi specijaliziranoga leksika kao što bi bile *verizam* ili *daktilologija*). Također, to su kraće tekstne vrste koje sadržajno nastoje biti jezgrovite, objektivne i točne kako bi se vjerodostojno prenijele informacije te ih je stoga jednostavnije analizirati. Sve to upućuje na zaključak da nam takvi tekstovi pružaju mogućnost uočavanja karakterističnih tipova kohezivnih veza i načina ostvarivanja koherencije unutar tekstova.

Za analizu nismo odabrali tekstove iz književnoumjetničke domene kao ni one iz usmene i privatne domene. Ograničili smo se na javnu domenu specijaliziranog diskursa. Takvim je tekstovima semantika standardiziranija, odnosno zajednička većem broju osoba jer moraju težiti nedvosmislenosti upravo zbog toga što se obraćaju određenoj široj (više ili manje apstraktnoj) publici. Tekstovi proizišli iz govorenoga jezika zahtijevali bi mnogo veću primjenu pragmalingvistike, oni iz privatne domene zahtjevniji su jer obuhvaćaju mnogo prisniji način komunikacije koji onda ima i svoju posebnu semantiku, odnosno brojnija su konotativna značenja, dok književnoumjetnička domena pretpostavlja drukčiju svijest o jeziku te uključuje intenzivnije povezivanje s teorijom književnosti, književnom kritikom, filozofijom i sl.

Tekstove leksikonske natuknice analizirali smo primjenom integrativnog pristupa, što znači da smo analizirali interakcijsko-situacijski kontekst u kojem se pojavljuju (što uključuje emitenta, recipijenta, domenu, medij), funkciju koju ima, strukturu, temu i jezična obilježja, s time da smo naglasak stavili na načine ostvarivanja kohezije i koherencije tekstova.

VI.3.1. FUNKCIJA I KONTEKST

Natuknica ili lema je "osnovna rječnička jedinica koja je grafički obilježena, koja ima u rječniku početni položaj i koja je predmet leksikografskoga opisa" (Tafra 2012: 111). Natuknice pripadaju skupini tekstnih vrsta čija je osnovna funkcija eksplicirati, a ubrajaju se u tekstni tip asertiva čija je ilokucijska namjera prikazati stvarno stanje stvari, tj. onakvo kakvo ono postoji u svijetu. U takvim tekstovima "prevladavaju govorni činovi asertivnog tipa (priopćavanja, konstatacije, tvrdnje, objašnjenja i sl.), a najčešće su realizirani konstativnim rečenicama" (Ivanetić 2003: 69).

Smještaju se unutar standardnojezičnoga varijeteta u javnu domenu specijaliziranoga diskursa koji je ostvaren medijem pisma. Stvaratelji leksikografskih djela stručnjaci su iz područja koje se u djelu obrađuje, nerijetko se radi o skupini autora, a sami tekstovi prolaze temeljitu lekturu i korekturu. Specijalizirani leksikoni, rječnici i enciklopedije namijenjeni su djelomično općoj populaciji koja ima interes za određeno područje, ali i primjerice studentima i stručnjacima iz određenoga područja koji su već ovladali metajezikom struke. Najčešće se u predgovoru navodi kome su namijenjeni pa tako u *Rječniku sociologije* (2008: VII) stoji kako on "može biti koristan priručnik svima koji se žele inicijalno orijentirati u području sociologije kao društvenoznanstvene discipline", u *Rječniku književnoga nazivlja* (2006: 5) kako je "namijenjen učenicima, studentima i ljubiteljima književnosti", dok *Filozofski leksikon* (2012: IX) "može poslužiti svima onima koji trebaju steći neke spoznaje o filozofiji kao i onima koji žele osvježiti svoja znanja iz filozofije i srodnih područja". Posežući za ovom vrstom tekstova, korisnici unaprijed pretpostavljaju relevantnost, odnosno znaju da će im u tekstu biti razjašnjen neki pojam, odgovoreno na pitanje ili zadovoljena radoznalost.

VI.3.2. STRUKTURA

Uobičajeno se u leksikografiji govori o desnoj i lijevoj strani rječnika. "Natuknica se većinom, ali ne nužno, nalazi na lijevoj strani rječnika pa se najčešće o natukničkom nizu govori kao o lijevoj strani rječnika", a njena "obrada čini desnu stranu rječnika" (Tafra 2012:

112). Natuknice mogu biti poredane u jedan, dva ili više stupaca. Kraće se natuknice obrađuju u jednom odlomku, a duže se najčešće razdjeljuju na tematske odlomke kako bi bile preglednije. Ponekad se na kraju u posebnom odlomku navodi literatura korištena za članak, a ukoliko je natuknica o određenom autoru, tada se posebno odvaja i popis njegovih djela.

Superstruktura koja karakterizira natuknice otkriva njihovu ustaljenu organizaciju. Pojam koji se u natuknici obrađuje istaknut je tiskanim i/ili podebljanim slovima, ponekad i u drugoj boji. Često se na početku donosi etimološka odrednica natuknice koja se obrađuje, primjerice:

(1) BALADA (prema provansalskome *ballada*, od *ballar*, plesati) (Solar 2006: 34),

(2) **inteligencija** (lat. *intellegere* – razabirati, razumijevati) (Petz 2005: 177),

(3) **liberalizam** (od latinski *liberalis*: slobodarski) (Kutleša 2012: 676).

Ponekad se na početku navodi ekvivalent tih riječi u drugim jezicima, primjerice:

(1) **kupovna moć** (engl. *purchasing power*, njem. *Kaufkraft*) (Vukonić i Čavlek 2001: 147),

(2) **nasip** (engl. *embankment*, *dam*: njem. *Damm*; rus. *насыпь*) (Jakobović 2007: 546),

(3) **lančana reakcija** [chain reaction] (Lopac 2009: 131).

Nakon toga slijedi sažeto objašnjenje pojma, tj. definicija, a u slučaju višeznačnosti navode se različita značenja koja se odvajaju numeriranjem (kao primjerice u Tekstu 3).

Sastavni je dio natuknice i upućivanje na ostale pojmove u leksikografskome djelu, a koji se spominju unutar rječničkoga članka ili su s njim usko tematski povezani. Postoje različita rješenja za upućivanje na ostale natuknice: na kraju teksta riječima *vidi također* ili strelicom nakon čega slijedi nabrajanje tiskanim ili podebljanim slovima; unutar teksta strelicom ili znakom upućivanja i/ili u kurzivu i/ili u zagradi; te različitim kombinacijama.

Pojam koji se u rječničkome članku obrađuje rekurira više puta unutar teksta bilo kao puna riječ u nekom padežu (Tekst 1, Tekst 2, Tekst 4, Tekst 5) ili skraćeno u obliku prvog slova koji može, ali ne mora biti u kurzivu (Tekst 3) ili se mogu kombinirati oba pristupa (Tekst 6).

VI.3.3. TEMA I LEKSIČKO-GRAMATIČKA ORGANIZACIJA

Tema natuknice sadržana je u naslovnoj riječi koja se obrađuje u rječničkome članku, s time da znanstveno polje specijaliziranoga rječnika određuje koji će se elementi sadržaja uvrstiti. Primjerice, natuknica će *brak* u *Rječniku sociologije* biti objašnjena iz perspektive proučavanja društva i društvenih oblika ponašanja, dok će u *Pravnom leksikonu* naglasak biti na instituciji braka unutar pravne znanosti. Sama priroda natuknice sugerira nam da je ona visoko informativna tekstna vrsta, a pojavljuje se deskriptivno razvijanje teme. Malo je vjerojatno kako će se u tekstu natuknice pojaviti brojni konektori jer se radi o konstativnim rečenicama, ali i zbog ekonomičnosti prostora. Koherencija je kod korisnika ostvarena s jedne strane sjećanjem na sva iskustva upotrebe rječnika i enciklopedija, dakle njegovom epizodičnom memorijom, a s druge strane semantičkim znanjem o tome čemu leksikografska djela služe.

Na primjeru šest tekstova različitog opsega prikazat ćemo koja su kohezivna sredstva zastupljena te kako se u tekstu ostvaruje koherencija.

Tekst 1
BAJKA (od arhaičnoga glagola *bajati*, vračati, čarati, ali izvorno i pripovijedati) → književna vrsta u kojoj se čudesno i nadnaravno prepleće sa zbiljskim na takav način da između prirodnog i natprirodnog, stvarnog i izmišljenog, mogućeg i nemogućeg nema razdvajanja ni suprotnosti. Postoji u dvama oblicima: kao usmena, tzv. narodna bajka, i kao umjetnička bajka koja nastaje na temelju usvajanja, ali i preoblikovanja bitnih osobina usmene bajke. Oba oblika i nije posve lako razlučiti jer su prvi izdavači usmenih bajki, Charles Perrault i braća Grimm, prema čijim se tekstovima i danas tiskaju i prepričavaju najpoznatije bajke, kao *Crvenkapica*, *Snjeguljica*, *Ivica i Marica*, uzeli iz usmene tradicije već poznate bajke, djelomično ih prerađujući i dotjerujući prema vlastitom književnom ukusu. Usmene bajke uobličene su strogo prema određenim konvencijama. Počinju uvodnim formulama (npr. „tako bijaše nekoć“), nakon kojih radnja počinje nanošenjem neke štete ili odlaskom glavnog → lika od kuće, nastavlja se događajima u kojima glavni lik svladava brojne prepreke uz pomoć različitih pomagača, a završava ispravljanjem štete ili povratkom kući, u svakom slučaju sretno, pobjedom dobra nad zlim. Likovi su svedeni na tipove, kao car, maćeha, zmaj, patuljci i vile, zbivanja su fantastična, ali čudesno ne izaziva zbunjenost niti zaprepaštenje likova (životnije govore, fantastična bića imaju ljudske osobine, čuda se takoreći, svaki dan događaju), a → siže uvijek slijedi → fabulu, nižući iste ili slične događaje uvijek istim slijedom, s mogućnostima varijacija jedino u dodavanju, ispuštanju i nevažnim detaljima. Slavni lik je u početku uvijek podcijenjen, a na kraju biva „pobjednik“. U pripovijedanjem zacrtanom svijetu jasno se razabire shvaćanje života i svijeta karakteristično za doba prevlasti mitologije.

Podrijetlo je usmene bajke u pretpovijesti, ali način na koji su bajke oblikovane u najpoznatijim zbirkama europskih naroda upućuju da su, barem u tom obliku, nastale znatno kasnije, pretpostavlja se obično u → srednjem vijeku, a neki teoretičari ne isključuju i moguć velik utjecaj indijske i arapske književnosti (zbirke *Pančatantra* i *Tisuću i jedna noć*).

Umjetnička bajka slijedi temeljno prepletanje čudesnog i prirodnog, neke uobičajene likove i situacije te posebno ugođaj i jak dojam simbolike prisutan u usmenim bajkama, ali je u kompoziciji mnogo slobodnija, likove objedinjuje ne samo kao tipove nego im redovito daje i psihološku → karakterizaciju, posvećuje pozornost i socijalnoj pozadini zbivanja, a svršetak nije uvijek sretan. Omiljena je književna vrsta osobito u → romantizmu, a svjetsku slavu upravo bajkama stekli su Hans Christian Andersen, Oscar Wilde i, u najnovije vrijeme, Antoine de Saint-Exupéry. U hrvatskoj književnosti visoku je razinu u umjetničkom oblikovanju bajke postigla Ivana Brlić-Mažuranić.

U epohi → modernizma elementi bajke često ulaze i u posve drugačije književne vrste, pa su prepoznatljivi osobito u romanima (Franz Kakfa, Mihail Bulgakov), novelama i u cjelokupnoj fantastičnoj i → znanstvenofantastičnoj književnosti.

Bajka je osobito u novije vrijeme privukla veliku pozornost teoretičara kao složena konvencionalna književna vrsta kako u usmenoj tako i u pisanoj književnosti. Tako je strukturalistička analiza pripovjedne proze započela upravo analizom bajki u djelu Vladimira Proppa *Morfologija bajke*, a zbog moguće simbolične interpretacije, kao i očite prisutnosti tzv. mitske svijesti, analizirali su i tumačili pojedine bajke psihoanalitički teoretičari → mita i sljedbenici Jungove analitičke psihologije, kao i mnogi teoretičari koji se bave → usmenom književnošću.

Solar, Milivoj (2006). *Rječnik književnoga nazivlja*. Str. 33–34.

Kohezija se u tekstu ostvaruje:

– rekurencijom

– bajka (3x) – bajke – bajki – bajke (5x) – bajka – bajkama (2x) – bajke (2x) – bajka – bajki – bajke (2x)

– čudesno – čudesno – čudesnog

– usmena – usmene – usmenih – usmene (3x) – usmenim – usmenoj – usmenom

– štete – štete

– (glavnog) lika – (glavni) lik – likovi – likova – lik – likove – likove

– fantastična – fantastična – fantastičnoj

– teoretičari – teoretičara – teoretičari – teoretičari

– književnosti (4x) – književnošću

– književna vrsta (2x) – književne vrste – književna vrsta

– tipove – tipove

– svijetu – svijeta

– osobina – osobine

– parcijalnom rekurencijom

– čudesno – čuda

– slijedi – sljedbenici – slijedom – slijedi

– mitologije – mitske (svijesti) – mita

– književna (vrsta) – književnosti

– oblicima – oblika – uobličene – oblikovanje – obliku – oblikovanju

– analiza – analizom – analizirali – psihoanalitički – analitičke

– događajima – događaju – događaje

– sretan – sretno

– sinonimima

– vračati – čarati

– čudesno – nadnaravno

– bitno – temeljno – karakteristično

– antonimima

– odlaskom – povratkom

– nanošenje štete – ispravljanje štete

– čudesno/nadnaravno – zbiljsko

– prirodno – natprirodno,

– stvarno – izmišljeno,

– moguće – nemoguće

– dobro – zlo

– početak – kraj

– usmenoj – pisanoj

– hiperonimijom

– likovi – car – maćeha – zmaj – patuljci – vile – životnije – fantastična bića

– književna vrsta – bajka – novela – roman

– parafrazom

– prvi izdavači usmenih bajki – Charles Perrault i braća Grimm

– najpoznatije bajke – *Crvenkapica, Snjeguljica, Ivica i Marica,*

– likovi su svedeni na tipove – car, maćeha, zmaj, patuljci i vile

– završava ispravljanjem štete ili povratkom kući – u svakom slučaju sretno – pobjedom dobra nad zlim

– zamjenjivačkim elementima (anaforom)

– bajka – književna vrsta – kojoj – su

– dvama oblicima – kao usmena, tzv. narodna bajka, i kao umjetnička bajka – oba oblika

– umjetnička bajka – koja

– Charles Perrault i braća Grimm – čijim

– poznate bajke – ih

– uvodnim formulama – kojih

– događajima – kojima

– način – koji

– likove – im

– teoretičari – koji

– paralelizmom

– prirodnog i natprirodnog, stvarnog i izmišljenog, mogućeg i nemogućeg

Koherencija teksta vidljiva je u izotopijskom povezivanju, dakle ponavljaju se različiti leksemi koji imaju jednu ili više zajedničkih semantičkih karakteristika:

– bajka – književna vrsta – usmena tradicija – usmena književnost – mitologija – indijska i arapska književnost – romani – novele – fantastična i znanstvenofantastična književnost – pripovjedna proza

– teoretičari – strukturalistička analiza – psihoanalitički teoretičari mita – sljedbenici Jungove analitičke psihologije – teoretičari usmene književnosti

– kompozicija – likovi – zbivanja – siže – fabula

– pretpovijest – srednji vijek – romanizam – modernizam – novije vrijeme

Također, koherencija je ostvarena tematskom zaokruženošću pojedinih odlomaka, naime svi se odnose na glavnu temu sadržanu u naslovnoj riječi natuknice. Unutar glavne teme bajka možemo razlikovati nekoliko smislenih cjelina koje su organizirane u odlomke i nižu se logičnim slijedom. Sadržaj je unutar odlomka organiziran linearnim vezama među rečenicama. Prvi odlomak sadrži definiciju i osnovnu podjelu bajke na dva oblika. U drugome se odlomku redaju karakteristike usmene bajke, dok se treći odlomak izravno nadovezuje na drugi i navodi podrijetlo usmene bajke. Četvrti odlomak sadrži opis karakteristika umjetničke bajke, te nekoliko najvažnijih autora te vrste. U petome se odlomku ističe uloga bajke u drugim književnim vrstama, a sastoji se od svega jedne rečenice. Šesti odlomak upućuje na dosadašnja književnoteorijska bavljenja bajkom. Shvatimo li tekst kao niz propozicija tj. međusobno povezanih rečeničnih sadržaja, kao što to čini van Dijk tada bismo Tekst 1 mogli ovako prikazati propozicijama:

1. bajka (književna vrsta)
   prepletanje (čudesno, zbiljsko)
   postojati (usmena bajka, umjetnička bajka)
   umjetnička bajka (preoblikovanje, usmena bajka)
   razlučiti (oblike, teško)
   preraditi (usmene bajke, prvi izdavači)
2. uobličiti (usmene bajke, konvencije)
   početi (uvodne formule)
   nanositi (šteta, lik)
   svladavati (prepreke, glavni lik)
   završiti (sretno)
   biti (likovi, tipovi)
   biti (zbivanja, fantastična)
   ne izazivati (zaprepaštenje, čudesno)
   slijediti (siže, fabula)
   nizati (događaji, isti slijed)
   biti moguće (varijacije, detalji)
   biti podcijenjen (lik, početak)
   biti pobjednik (lik, kraj)
   shvaćati (život i svijet, mitologija)
3. biti podrijetlo (pretpovijest, usmena bajka)

biti (oblikovane, način)

nastati (taj oblik, srednji vijek)

ne isključivati (teoretičari, utjecaj indijske i arapske književnosti)

4. slijediti (umjetnička bajka, usmena bajka)

biti slobodnija (kompozicija)

ne biti (likovi, tipovi)

imati (likovi, psihološku karakterizaciju)

posvećivati (pozornost, socijalna pozadina)

ne biti (svršetak, uvijek sretan)

biti omiljena (vrsta, romantizam)

steći (svjetsku slavu, Hans Christian Andersen/Oscar Wilde/Antoine de Saint-Exupéry)

postići visoku razinu (hrvatska književnost, Ivana Brlić-Mažuranić)

5. modernizam (epoha)

ulaziti (elementi bajke, drugačije književne vrste)

biti prepoznatljivi (elementi bajke, romani/novele/fantastična književnost)

6. privući (pozornost, teoretičara)

započeti (strukturalistička analiza, Vladimir Propp *Morfologija bajke*)

prisutnost (simbolizam, mitska svijest)

analizirati (psihoanalitičari, teoretičari usmene književnosti)

Osim tematskom zaokruženošću i izotopijom, koherencija se u tekstu ostvaruje poštivanjem superstrukturalnih obilježja tekstne vrste, kohezivnim elementima i poštivanjem standardnojezične norme.

Tekst 2
PREDRASUDA Pojam se obično koristi u literaturi koja govori o rasnim odnosima da bi označio osobne stavove antipatije ili aktivnog neprijateljstva prema drugoj društvenoj skupini, koja se obično definira na temelju rase. Predrasude su česta tema psiholoških istraživanja i valja ih razlikovati od *diskriminacije* koja se odnosi na ishod društvenih procesa koji obespravljuju društvene skupine definirane na temelju rase. Pojedinci s predrasudama mogu sudjelovati u diskriminacijskim aktivnostima, ali ne čine to nužno.

VIDI TAKOĐER: AUTORITARNA LIČNOST; RASIZAM
Abercrombie, Hill i Turner (2008). *Rječnik sociologije*. Str. 282.

Kohezija se u tekstu ostvaruje:

– rekurencijom

– obično – obično

– predrasuda – predrasude – predrasudama

– društvenoj (skupini) – društvenih (procesa) – društvene (skupine)

– definira – definirane

– parcijalnom rekurencijom

– diskriminacije – diskriminacijskim (aktivnostima)

– rasnim (odnosima) – rase – rase

– odnosima – odnosi

– zamjenjivačkim elementima (anaforom)

– literaturi – koja

– drugoj društvenoj skupini – koja

– predrasude – ih

– diskriminacije – koja

– društveni procesi – koji

– sudjelovati u diskriminacijskim aktivnostima – to

– paralelizmom

– definirane na temelju rase – definira na temelju rase.

Radi se o kraćem tekstu od svega tri rečenice u paralelnoj tekstnoj sekvenci uz stalnu tematsku progresiju. Kao i u prethodnome primjeru, tema je sadržana u naslovnoj riječi koja se u natuknici obrađuje. Propozicije ovoga teksta mogu se formulirati ovako:

koristiti (pojam, predrasuda)

govoriti (literatura, rasni odnosi)

označiti (stav, neprijateljstva)

definirati (skupina, na temelju rase)

biti (tema, psihološka istraživanja)

razlikovati (predrasuda, diskriminacija)

odnositi se (diskriminacija, društveni proces)

obespraviti (skupina, na temelju rase)

sudjelovati (pojedinci, diskriminacijske aktivnosti)

Što se dalje može sažeti u:

predrasuda

neprijateljstvo prema drugoj skupini

diskriminacija kao proces obespravljivanja

mogućnost diskriminacijske aktivnosti.

U tekstu se pojavljuju tipični glagoli za signaliziranje eksplikacije, tj. glagoli pojašnjavanja: *koristiti*, *označavati*, *definirati*, *razlikovati*, *odnositi se*. Ovdje se također koherencija ostvaruje poštivanjem superstrukturalnih obilježja tekstne vrste, kohezivnim elementima, poštivanjem standardnojezične norme i tematskom cjelovitošću.

Tekst 3
abnormalno Ono, što odstupa od > *normalnoga*. Već prema tome kako se definira "normalno", *a.* može imati različita značenja: 1. ako se "normalno" definira kao "uobičajeno", "najčešće", onda *a.* znači neobično, rijetko, atipično (npr. abnormalno ponašanje); 2. ako se "normalno" definira kao "zdravo", "idealno pravilno" i sl., onda *a.* znači bolesno ili defektno; 3. ako je "normalno" ono što je općenito društveno usvojeno (a to je u različitim povijesnim razdobljima, različitim kulturama i različitim dijelovima svijeta istog vremenskog razdoblja različito), onda je *a.* ono što odstupa od neke društvene norme; 4. ako je "normalno" sve ono što je "prirodno", onda je *a.* sve što je neprirodno. Značenje pod 1. vrlo je često, ali je pri tome problem u kojoj mjeri nešto treba biti atipično pa da bismo to mogli proglasiti abnormalnim. U znanosti se u tom slučaju često postavljaju statistički kriteriji, pa recimo "normalno" može biti sve što se nalazi unutar raspona od -1 do +1 standardne devijacije. U pogledu društvenih normi ponašanja, tu postoje velike razlike među pojedinim društvima, kao i varijacije unutar iste društvene skupine. U medicini i psihologiji (naročito kliničkoj) poseban je problem postavljanje > *granice između normalnoga i nenormalnoga*. P
Petz (2005). *Psihologijski rječnik*. Str. 7.

Kohezija se u tekstu ostvaruje:

– rekurencijom

– abnormalno – *a.* (5x) – abnormalno – abnormalnim

– normalnoga – normalno (6x) – normalnoga

– problem – problem

– definira – definira

– atipično – atipično

– ponašanje – ponašanja

– najčešće – često – često

– postavljaju – postavljanje

– parcijalnom rekurencijom

– različita – različitim (3x) – različito – razlike

– značenja – znači (2x) – značenje

– društveno (usvojeno) – društvene (norme) – društvenih (normi) – društvima – društvene (skupine)

– sinonimima

– abnormalno – nenormalno

– antonimima

– abnormalno/nenormalno – normalno

– uobičajeno, najčešće – neobično, rijetko, atipično

– zdravo, idealno pravilno – bolesno, defektno

– općenito društveno usvojeno – odstupa od neke društvene norme

– prirodno – neprirodno

– isto – različito

– parafrazom

– statistički kriteriji – sve što se nalazi unutar raspona od -1 do +1 standardne devijacije

– zamjenjivačkim elementima (anaforom)

– abnormalno – ono

– normalno – ono što je općenito društveno usvojeno – to

– Značenje pod 1. vrlo je često – pri tome

– u kojoj mjeri nešto treba biti atipično – to – tom

– normalno – sve

– u pogledu društvenih normi ponašanja – tu (postoje)

– paralelizmom

– u rečeničnim strukturama u prvom dijelu teksta (takve su formulacije sasvim očekivane kod pojmova koji mogu imati više značenja jer se nastoji sažeto navesti sve relevantne perspektive s koje se neki pojam može definirati ili sagledati):

...ako se "normalno" definira kao x, onda a. znači y

...ako je "normalno" x, onda je a. y

– različitim povijesnim razdobljima, različitim kulturama i različitim dijelovima svijeta

Kako smo već naveli, tema je natuknice sadržana u samoj naslovnoj riječi, dakle u ovom slučaju tema je pojam *abnormalno* koja se ostvaruje deskriptivno uz stalnu tematsku progresiju, a sam tekst možemo podijeliti na propozicije ovako:

abnormalno (ne biti, normalno)

definirati (normalno, različita značenja)

1. normalno (definirati, uobičajeno) – abnormalno (značiti, neobično)
2. normalno (definirati, zdravo) – abnormalno (značiti, bolesno)
3. normalno (biti, društveno usvojeno) – abnormalno (odstupati, društvena norma)
4. normalno (biti, prirodno) – abnormalno (biti, neprirodno)

biti često (značenje 1.)

problem (mjera, atipično)

postaviti (statistički kriterij, znanost)

normalno (od -1 do +1 standardne devijacije)

ponašanje (društvene norme)

postojati (razlike, društvo)

postojati (varijacije, društvene skupine)

postojati (problem, medicina i psihologija)

postaviti (granice, normalno i nenormalno)

Ove informacije možemo dalje sažeti tako da čine dvije podteme teksta:

- različite definicije pojma abnormalno
- utvrđivanje abnormalnosti unutar znanstvenih područja

Koherencija se i ovdje ostvaruje poštivanjem superstrukturalnih obilježja tekstne vrste, kohezivnim elementima, poštivanjem standardnojezične norme i tematskom cjelovitošću.

Tekst 4
zvuk (engl. *sound*; njem. *Laut*; rus. *Збук*), mehanički val u plinovitim, kapljevitim ili čvrstim elastičnim tvarima, u području frekvencija od 16 Hz do 20 Hz. Zvučni su valovi u plinovima i kapljevinama longitudinalni, dok u čvrstim tvarima mogu biti i transverzalni. Rasprostiru se brzinama ovisnim o sredstvu (→ *brzina zvuka*). Visina zvuka ovisi o frekvenciji, glasnoća o amplitudi, a boja o složenosti zvučnoga vala. *Infrazvuk* je frekvencija nižih od 16 Hz, *ultrazvuk* viših od 20 kHz, a *hiperzvuk* vrlo visokih (viših od 10^{10} Hz).
Jakobović (2007). *Tehnički leksikon*. Str. 1012.

Kohezija se u tekstu ostvaruje:

– rekurencijom

– zvuk – zvuka (2x)

– val – valovi – vala

– čvrstim tvarima – čvrstim tvarima

– frekvencija – frekvenciji – frekvencija

– brzinama – *brzina*

– viših – vrlo visokih – viših

– parcijalnom rekurencijom

– zvuk – zvučni – infrazvuk – ultrazvuk – hiperzvuk

– plinovitim – plinovima

– kapljeviti – kapljevinama

– 16 Hz – 20 Hz – 20 kHz – 16 Hz – 10^{10} Hz

– ovisnim – ovisi

– antonimima

– nižih – viših

– hiperonimijom

– zvuk – *Infrazvuk – ultrazvuk – hiperzvuk*

– elipsom

– Rasprostiru se (zvučni valovi) brzinama ovisnim o sredstvu

– Visina zvuka ovisi o frekvenciji, glasnoća (ovisi) o amplitudi, a boja (ovisi) o složenosti zvučnoga vala

– *Infrazvuk* je frekvencija nižih od 16 Hz, *ultrazvuk* (frekvencija) viših od 20 kHz, a *hiperzvuk* vrlo visokih (frekvencija)

– paralelizmom

– Visina zvuka ovisi o frekvenciji, glasnoća o amplitudi, a boja o složenosti zvučnoga vala.

Koherencija teksta vidljiva je u izotopijskom povezivanju:

– tvari – plinovite tvari – plinovi – kapljevite tvari – kapljevine – čvrste tvari – čvrste elastične tvari

– brzina zvuka – visina zvuka – frekvencija – glasnoća – amplituda – boja zvuka – složenost zvučnoga vala – infrazvuk – ultrazvuk – hiperzvuk

– mehanički val – zvučni val – longitudinalni (val) – transverzalni (val)

– frekvencija – 16 Hz – 20 Hz – 20 kHz – 10^{10} Hz

Tema je zaokružena, a razvija se deskriptivno uz stalnu progresiju. Linearna veza među rečenicama postoji između druge i treće rečenice, dok su ostale u paralelnoj tekstnoj vezi. Propozicijama tekst možemo ovako prikazati:

biti (zvuk, mehanički val)

imati (raspon frekvencija, od 16 Hz do 20 Hz)

biti (plinovi i kapljevine, longitudinalni val)

moći biti (čvrste tvari, i transverzalni val)

ovisiti (brzina, sredstvo)

ovisiti (visina, frekvencija)

ovisiti (glasnoća, amplituda)

ovisiti (boja, složenost)

biti (infrazvuk, niži od 16 Hz)

biti (ultrazvuk, viši od 20 kHz)

biti (hiperzvuk, viši od 10^{10} Hz)

Tekst 5
besežinsko stanje [weightlessness], stanje u kojem se gravitacijska sila i →inercijska sila, promatrane u sustavu koji se giba, uzajamno poništavaju, pa tijelo ne pritišće na podlogu. To vrijedi za tijelo u dizalu koje slobodno pada, za astronauta u satelitu u orbiti oko Zemlje, kao i za tijela u drugim ubrzanim sustavima. Pritom gravitacijska sila kojom Zemlja djeluje na predmete ili astronauta može biti znatna pa se stoga izraz „besežinsko stanje“ često piše u navodnim znakovima (→težina).
Lopac (2009). *Leksikon fizike*. Str. 23.

Kohezija se u tekstu ostvaruje:

– rekurencijom

– stanje (3x)

– besežinsko (2x)

– sila (3x)

– gravitacijska (2x)

– tijelo (2x) – tijela

– sustavu – sustavima

– Zemlje – Zemlja

– astronauta (2x)

– parcijalnom rekurencijom

– besežinsko – težina

– antonimima

– stanje – gibanje

– zamjenjivačkim elementima (anaforom)

– stanje – u kojem

– u sustavu – koji

– bestežinsko stanje – To

– gravitacijska sila – kojom

– elipsa

– To vrijedi za tijelo u dizalu koje slobodno pada, (vrijedi) za astronauta u satelitu u orbiti oko Zemlje, kao i za tijela u drugim ubrzanim sustavima

– konektori

– stoga

Koherencija teksta vidljiva je u izotopijskom povezivanju:

– bestežinsko stanje – gravitacijska sila – inercijska sila – težina

– satelit – orbita – Zemlja – astronaut

– tijelo – predmeti – astronaut

Linearnom vezom među rečenicama postiže se stalna tematska progresija. Propozicijama temu prikazujemo ovako:

bestežinsko stanje

poništavati se (gravitacijska sila, inercijska sila)

ne pritiskati (tijelo, podloga)

vrijediti za (tijelo, ubrzani sustav)

djelovati (Zemlja, predmeti ili astronaut)

djelovati (znatno, gravitacijskom silom)

pisati (bestežinsko stanje, navodni znakovi)

Tekst 6
galaktike [galaxies], velike nakupine zvijezda i međuzvjezdane tvari, plina i praha, u kojima je koncentrirana vidljiva svemirska tvar; cjeline se održavaju gravitacijskom silom. Zbog magličastoga izgleda, nazvane su maglicama. Oblika galaktika ima veoma različitih (v. Hubbleovu klasifikaciju i Morganovu klasifikaciju). Spiralne g. su sploštene i s dosta međuzvjezdane tvari. Eliptičnim g. nedostaje međuzvjezdana tvar, pa sadrže pretežno starije (crvene) zvijezde; oblika su elipsoida i kugle. Divovske eliptične g. (d i cD) sadrže stotine milijardi i bilijune zvijezda, a smještene su u

središtima skupova galaktika s mnogo visokotemperaturnoga međugalaktičkog plina, koji zrači u rendgenskom području. *Patuljaste g.* dijele se na *nepravilne patuljaste* (dI), koje su najbrojnije, na *patuljaste eliptične g.* (dE), koje sliče na poveće kuglaste skupove te sadrže desetke milijuna zvijezda bez međuzvjezdane tvari, te na *modre kompaktne patuljaste* (BCD), bogate plinom i mladim zvijezdama. *Nepravilne g.* (Irr) nemaju određenog oblika, imaju vrlo mnogo međuzvjezdane tvari i velik udio mladih (modrih) zvijezda; među njima nalaze se *aktivne g.*, *zvjezdorodne g.*, *međudjelujuće g.* Galaktike neobičnih svojstava zovu se *pekulijarne g.*
Vujnović (2004). *Rječnik astronomije i fizike svemirskog prostora*. Str. 57.

Kohezija se u tekstu ostvaruje:

– rekurencijom

– galaktike – galaktika – g. (3x) – galaktika - *g*. (6x) – Galaktike – *g*.

– zvijezda – zvijezde –zvijezda (2x) – zvijezdama – zvijezda

– međuzvjezdane (2x) – međuzvjezdana – međuzvjezdane (2x)

– tvari – tvar – tvari – tvar – tvari (2x)

– plina (2x) – plinom

– velike – velik

– oblika (3x)

– klasifikaciju (2x)

– eliptičnim – eliptične (2x)

– sadrže (3x)

– modre – modrih

– skupova – skupove

– nepravilne (2x)

– parcijalnom rekurencijom

– galaktika – međugalaktičkog

– zvijezda – međuzvjezdane

– magličastoga – maglicama

– eliptičnim – elipsoida

– kugle – kuglaste

– antonimima

– starije – mladih

– nemaju – imaju

– divovske - patuljaste

– nedostajati – sadržavati

– parafrazom

– galaktike – velike nakupine zvijezda i međuzvjezdane tvari, plina i praha – maglicama

– zamjenjivačkim elementima (anaforom)

– galaktike – kojima

– visokotemperaturnoga međugalaktičkog plina – koji

– nepravilne patuljaste – koje

– patuljaste eliptične g. – koje

– nepravilne g. – njima

Koherencija teksta vidljiva je u izotopijskom povezivanju:

– velike nakupine zvijezda – stotine milijardi i bilijune zvijezda – desetke milijuna zvijezda

– galaktike – pekulijarne g. – spiralne g. – eliptičnim g. – divovske eliptične g. – patuljaste g. – nepravilne patuljaste (dI) – patuljaste eliptične g. (dE) – modre kompaktne patuljaste (BCD) – nepravilne g. (Irr) – aktivne g. – zvjezdorodne g. – međudjelujuće g.

– zvijezda – starije (crvene) zvijezde – mladih (modrih) zvijezda

– oblik – elipsoida – kugle – poveće kuglaste skupove – nemaju određenog oblika

Također, koherencija je ostvarena tematskom zaokruženošću uz stalnu tematsku progresiju. Tekst karakterizira deskriptivno razvijanje sadržaja, a osim prve dvije rečenice koje su u linearnoj vezi, ostale su u paralelnoj vezi. Propozicijama ga prikazujemo ovako:

biti (galaktike, velike nakupine zvijezda i međuzvjezdane tvari, plina i praha)

biti koncentrirana (vidljiva svemirska tvar)

održavati (gravitacijska sila, cjeline)

nazvati (galaktike, maglicama)

biti (galaktike, različitih oblika)

Spiralne g. (sploštene, dosta međuzvjezdane tvari)

nemati (eliptične g., međuzvjezdana tvar)
sadržavati (starije zvijezde)
imati (oblik, elipsoid i kugla)
sadržavati (divovske eliptične g., stotine milijardi i bilijune zvijezda)
biti smještene (središte, skup galaktika s mnogo međugalaktičkog plina)
dijeliti se (patuljaste g.)
biti (nepravilne patuljaste, najbrojnije)
sličiti (patuljaste eliptične g., poveće kuglaste skupove)
sadržavati (desetke milijuna zvijezda bez međuzvjezdane tvari)
biti bogate (modre kompaktne patuljaste, plinom i mladim zvijezdama)
nemati (nepravilne g., određeni oblik)
imati (mnogo međuzvjezdane tvari i velik udio mladih zvijezda)
postojati (među njima, aktivne g., zvjezdorodne g., međudjelujuće g.)
imati (pekulijarne g., neobična svojstva)

VI.3.4. ZNAČAJKE TEKSTNE VRSTE *LEKSIKONSKA NATUKNICA*

Kao što smo prikazali, leksikonska je natuknica asertiv čija je osnovna funkcija eksplicirati. Njihovi su emitenti stručnjaci iz područja koje se u leksikografskome djelu obrađuje, a recipijenti pojedinci koji imaju interes za to područje. Leksikonske natuknice pokazuju tipičnu strukturu u kojoj je naslovna riječ istaknuta tiskanim i/ili podebljanim slovima, nakon koje slijedi ili etimološko određivanje riječi ili povezivanje s njihovim istovrijednicama u drugim jezicima, a zatim jezgrovita definicija pojma. Upućivanje na ostale natuknice u leksikografskome djelu smješta se unutar teksta ili na njegovu kraju, a za njihovo označivanje postoje različita rješenja. Tekst kraćih natuknica sadrži samo jedan odlomak, dok se duže razdjeljuju radi preglednosti, a ako se navodi korištena literatura i djela, onda se one odvajaju u zaseban odlomak.

Natuknica je visoko informativna tekstna vrsta čija je tema sadržana u naslovnoj riječi. Rečenice mogu biti povezane linearnim i paralelnim vezama, a tema se razvija deskriptivno uz stalnu tematsku progresiju. Tekst se popunjava tipičnim sadržajem, tj. definicijom ili definicijama ako je pojam višeznačan, ukratko se ističu njegove najvažnije karakteristike, način na koji se isti proučava unutar određene znanosti, te se navodi podjela pojma na

različite oblike ili vrste. Od kohezivnih sredstava prevladavaju rekurencije i parcijalne rekurencije, česti su sinonimni i antonimni odnosi među riječima, kao i anafora, a upotrebljavaju se i stručni izrazi. Glagoli su u prezentu ili perfektu, a česta je i uporaba 3. lica jednine i množine čime se postiže apstraktnost izražavanja (*se koristi*, *se definira*, *se piše*, *održavaju se*, *dijele se* itd.).

VII. ZAKLJUČAK

Pojedinci se svakodnevno susreću s jezičnim strukturama većim od jedne rečenice koje uspijevaju shvatiti zahvaljujući komunikacijskoj kompetenciji koju posjeduju. Također vrlo jednostavno prepoznaju dobro strukturirane tekstove od onih koji to nisu. Općenito se smatra kako pri komunikaciji sudionici najčešće slijede princip suradnje, a korisnici očekuju kako će u poruci pronaći njima relevantne informacije što ih motivira da ulože napor u interpretaciju. Nastojeći objasniti što je to što čini dobro formirani tekst, lingvisti su formulirali više tekstnih načela među kojima se kao najvažnije ističu kohezija i koherencija teksta.

Kohezija se odražava leksičkim i gramatičkim vezama među rečenicama u površinskoj strukturi teksta, odnosno svim sredstvima koja postoje u jednome jeziku za izražavanje formalne povezanosti među jezičnim jedinicama. Različiti ih autori različito kategoriziraju, no može se govoriti o ponavljanju elemenata u tekstu, sredstvima koja služe sažimanju teksta, upotrebi morfoloških i sintaktičkih sredstava, semantičkim odnosima i sredstvima povezivanja.

Koherencija je pojam koji se može objasniti s različitih gledišta i to kao objektivno svojstvo koje se pronalazi u tekstu ili kao subjektivna procjena korisnika teksta. Koherencija u tekstu postoji kada svaki element ili dio teksta pridonosi ukupnom smislu teksta kao cjeline. Takva se svojstva proučavaju s obzirom na strukturu ili s obzirom na sadržaj teksta. Teorija retoričke strukture proučava kako se unutar tekstova ostvaruju retorički ciljevi putem retoričkih odnosa kao što su npr. uzrok ili dokazivanje. Unutar proceduralnog pristupa tekst se promatra kao rezultat određenih proceduralnih operacija koje upravljaju stvaranjem i recepcijom tekstova. Proučavanje mikrostrukture i makrostrukture teksta znači proučavanje njegova sadržaja tako što se gradi mrežu tekstnih informacija od najniže jedinice prema gore. Kod proučavanja tekstne teme pozornost je usmjerena na način na koji se tema razvija u tekstu i vrstu tematske progresije. Suvremena proučavanja teksta pristupaju koherenciji kroz psiholingvistiku te smatraju kako se ona događa u korisnikovom umu, a ovisi o njegovoj sposobnosti da razumije poruku koju je stvaratelj teksta želio prenijeti što čini stvarajući mentalnu reprezentaciju teksta koja se sastoji od uzročnih lanaca.

Različite situacije zahtijevaju različite jezične konfiguracije koje su primjerene cilju koji se želi ostvariti i koje su maksimalno funkcionalno prilagođene kontekstu situacije. U proučavanju tekstova može se polaziti iz perspektive stila, žanra, registra ili, pristup koji

karakterizira lingvistiku teksta, proučavanja tekstnih tipova i vrsti. Kod integrativnog opisa tekstna se vrsta promatra s obzirom na funkciju koju ima, interakcijsko-situacijski kontekst, sadržaj i temu koja se u tekstu razvija, makrostrukturna i jezičnogramatička obilježja.

Analizom tekstne vrste *leksikonska natuknica*, čija je osnovna funkcija eksplicirati, zaključeno je kako se kohezija najčešće ostvaruje ponavljanjem elemenata i semantičkom kohezijom, dok se koherencija u tekstu ostvaruje poštivanjem superstrukturalnih obilježja tekstne vrste, kohezivnim elementima, poštivanjem standardnojezične norme i tematskom zaokruženošću. Koherencija je kod korisnika ostvarena s jedne strane sjećanjem na sva iskustva upotrebe rječnika i enciklopedija, a s druge strane semantičkim znanjem o tome čemu takva djela služe. Princip je relevantnosti zadovoljen jer već pri posezanju za ovakvom vrstom tekstova korisnici unaprijed pretpostavljaju kako će u njima pronaći potrebnu informaciju.

Možemo ustanoviti kako su kohezija i koherencija povezane tekstne karakteristike koje se međusobno isprepliću, a često i uvjetuju. Važnom smatramo razdiobu između objektivne i subjektivne koherencije gdje prva označava koherenciju u tekstu, tj. značenjsko smisleno povezivanje unutar tekstnog svijeta, a druga koherenciju kod korisnika, tj. u određenome diskursu, gdje isti tekst u jednoj diskursnoj upotrebi može biti potpuno koherentan, dok je u drugoj u potpunosti neupotrebljiv. Čita li prosječan desetogodišnjak natuknicu o *bajci* ona mu može biti sasvim nerazumljiva, dok će jednom srednjoškolcu ili studentu ona biti sasvim relevantna, kohezivna i koherentna, a nekom stručnjaku iz područja teorije književnosti možda čak i banalna. Mišljenja smo kako bi proučavanja u lingvistici teksta trebala biti usmjerena na opisivanje fenomena objektivne koherencije, dakle općih karakteristika tekstova i tekstnih vrsta. Fenomeni subjektivne koherencije pripadali bi području psiholingvističkih, kognitivnih i pragmalingvističkih proučavanja.

LITERATURA I IZVORI

CITIRANA LITERATURA

1. Andrijašević, Marin (1997). *Tko gubi pobjeđuje*. U: Andrijašević, Marin; Zergollern-Miletić, Lovorka. *Tekst i diskurs*. HDPL, Zagreb, str. 51–54.
2. Andrijašević, Marin; Zergollern-Miletić, Lovorka (1997). *Tekst i diskurs*. HDPL, Zagreb.
3. Anić, Vladimir; Silić, Josip (2001). *Pravopis hrvatskoga jezika*. Novi Liber, Zagreb.
4. Anić, Vladimir (2003). *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*. Novi Liber, Zagreb.
5. Anić, Vladimir; Goldstein, Ivo (2000). *Rječnik stranih riječi*. Novi Liber, Zagreb.
6. Ariel, M. (2006). *Accessibility Theory*. U: Brown, Keith (ur.). *Encyclopedia of Language and Linguistics*. Elsevier, London, svezak 1, str. 15–18.
7. Babić, Stjepan; Moguš, Milan (2011). *Hrvatski pravopis*. Školska knjiga, Zagreb.
8. Badurina, Lada (2005). *Od teksta prema diskursu*. U: Pranjković, Ivo (ur.). *Od fonetike do etike*. Disput, Zagreb, str. 363–371.
9. Badurina, Lada (2008). *Između redaka: Studije o tekstu i diskursu*. Hrvatska sveučilišna naklada, Izdavački centar Rijeka, Zagreb – Rijeka.
10. Badurina, Lada; Marković, Ivan; Mićanović, Krešimir (2007). *Hrvatski pravopis*. Matica hrvatska, Zagreb.
11. Bateman, J.; Delin, J. (2006). *Rethorical Structure Theory*. U: Brown, Keith (ur.). *Encyclopedia of Language and Linguistics*. Elsevier, London, svezak 10, str. 589–597.
12. Berruto, Gaetano (2008a). *La varietà del repertorio*. U: Sobrero, Alberto A. (ur.). *Introduzione all'italiano contemporaneo* (svezak I: *La variazione e gli usi*). Editori Laterza, Roma-Bari, str. 3–36.
13. Berruto, Gaetano (2008b). *Varietà diamesiche, diastratiche, diafasiche*. U: Sobrero, Alberto A. (ur.). *Introduzione all'italiano contemporaneo* (svezak I: *La variazione e gli usi*). Editori Laterza, Roma-Bari, str. 37–92.

14. Bieber, Douglas; Conrad, Susan (2001). *Register variation: A Corpus Approach*. U: Schiffrin, Deborah; Tannen, Deborah; Hamilton, Heidi E. *The Handbook of Discourse Analysis*. Blackwell Publishers, Oxford, str. 175–196.

15. Bieber, Douglas; Conrad, Susan (2009). *Registre, genre and style*. Cambridge University Press, New York.

16. Blakemore, Diane (2001). *Discourse and Relevance Theory*. U: Schiffrin, Deborah; Tannen, Deborah; Hamilton, Heidi E. *The Handbook of Discourse Analysis*. Blackwell Publishers, Oxford, str. 100–118.

17. Borucinsky, Mirjana; Tominac Coslovich, Sandra (2015). *Formalno i funkcionalno u jeziku: Sistemska funkcionalna gramatika u odnosu na ostale funkcionalne gramatike i kognitivnolingvističke pristupe*. U: *FLUMINENSIA: časopis za filološka istraživanja*, vol. 27, br. 2., str.11–29.

18. Brdar, Mario; Brdar-Szabó, Rita (1997). *Neizrečeni argumenti, kohezija i koherencija.* U: Andrijašević, Marin; Zergollern-Miletić, Lovorka. *Tekst i diskurs*. HDPL, Zagreb, str. 45–50.

19. Bricko, Marina (1989). *Koherentnost teksta i relevantnost diskursa*. U: *SOL: Lingvistički časopis*. God. 4, svezak 2, Zagreb, str. 93–97.

20. Brinton, Laurel J. (2001). *Historical Discourse Analysis*. U: Schiffrin, Deborah; Tannen, Deborah; Hamilton, Heidi E. *The Handbook of Discourse Analysis*. Blackwell Publishers, Oxford, str. 138–160.

21. Bussmann, Hadumod (2006). *Routledge Dictionary of Language and Linguistics*. Routledge publishing Company, London – New York.

22. Cichońska, Maria (1997). *Osobine diskursa. Usvajanje diskursa u nastavi stranog jezika*. U: Andrijašević, Marin; Zergollern-Miletić, Lovorka. *Tekst i diskurs*. HDPL, Zagreb, str. 405–408.

23. Clark, H. H. (2006). *Context and Common Ground*. U: Brown, Keith (ur.). *Encyclopedia of Language and Linguistics*. Elsevier, London, svezak 3, str. 105–108.

24. De Beaugrande, Robert-Alain; Dressler, Wolfgang Ulrich (2010). *Uvod u lingvistiku teksta*. Disput, Zagreb.

25. Devitt, Michael; Sterelny (2002). *Jezik i stvarnost: Uvod u filozofiju jezika*. KruZak, Zagreb.

26. Filipin, Nada (2012). *Sredstva kohezije teksta u talijanskom jeziku: deiksa i anafora* (doktorska disertacija). Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.

27. Frančić, Anđela; Hudeček, Lana; Mihaljević, Milica (2005). *Normativnost i višefunkcionalnost u hrvatskome standardnom jeziku*. Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb.

28. Gavins, J. (2006). *Text World Theory*. U: Brown, Keith (ur.). *Encyclopedia of Language and Linguistics*. Elsevier, London, svezak 12, str. 628–630.

29. Giora, Rachel (1985). *Notes towards a theory of text coherence*. U: *Poetics Today*, br. 6: 4, str. 699–715. Dostupno na: http://www.tau.ac.il/~giorar/articles.htm (7. srpnja 2014).

30. Glovacki-Bernardi, Zrinjka (1989). *O opisu prijenosa informacija na razini teksta*. U: SOL: Lingvistički časopis, god. 4, br.9, Zagreb, str.17–22.

31. Glovacki-Bernardi, Zrinjka (2001). *Uvod u lingvistiku*. Školska knjiga, Zagreb.

32. Glovacki-Bernardi, Zrinjka (2004). *O tekstu*. Školska knjiga, Zagreb.

33. Granić, Jagoda (1997). *Komunikacijske vrijednosti govorenog i pisanog diskursa.* U: Andrijašević, Marin; Zergollern-Miletić, Lovorka. *Tekst i diskurs*. HDPL, Zagreb, str. 39–43.

34. Hagège, Claude (1995). *Struktura jezika*. Školska knjiga, Zagreb.

35. Halliday, M.A.K.; Hasan, Ruqaiya (1976). *Cohesion in English*. Longman, London - New York.

36. Halliday, M.A.K. (2006). *Systemic Theory*. U: Brown, Keith (ur.). *Encyclopedia of Language and Linguistics*. Elsevier, London, svezak 12, str. 443–448.

37. Hogan, Patric Colm (ur.) (2011). *The Cambridge Encyclopedia od Language Sciences*. Cambridge University Press, New York.

38. Ivanetić, Nada (2003). *Uporabni tekstovi*. Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.

39. Ivić, Milka (1990). *Pravci u lingvistici* (svezak 2). Biblioteka XX vek, Beograd.

40. Jojić, Ljiljana (2003). *Pravopisni priručnik*. Novi Liber, Zagreb.

41. Jozić, Željko (gl. ur.) (2013). *Hrvatski pravopis*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb.

42. Kalogjera, Damir (1997). *Interdisciplinarnost lingvističke analize diskursa*. U: Andrijašević, Marin; Zergollern-Miletić, Lovorka. *Tekst i diskurs*. HDPL, Zagreb, str. 17–20.

43. Karabalić, Vladimir; Varga, Melita Aleksa; Pon, Leonard (ur.) (2011). *Diskurs i dijalog: teorije, metode i primjene*. Hrvatsko društvo za primijenu lingvistiku / Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Osijek.

44. Katičić, Radoslav (2002). *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*. Nakladni zavod Globus, Zagreb.

45. Katnić-Bakaršić, Marina (2001). *Stilistika*. Ljiljan, Sarajevo.

46. Kempson, Ruth (2003). *Proces zaključivanja: Kako slušatelji uspijevaju izabrati pravo tumačenje?*. U: *Hrvatistika,* 2010, vol. 4, no.4, str. 99–109.

47. Kolaiti, Patricia (2014). *Text and contextual information retrieval: a relevance-theoretic approach to cohesion*. U: *Pragmatics* 24:1, str. 63–81. Dostupno na: http://ipra.ua.ac.be/main.aspx?c=*HOME&n=1478 (3. siječnja 2015.).

48. Kovačec, August (2001). Lingvistička geografija i srodne metode. U: Glovacki-Bernardi, Zrinjka. *Uvod u lingvistiku*. Školska knjiga, Zagreb, str. 53–74.

49. Kovačević, Marina; Badurina, Lada (2001). *Raslojavanje jezične stvarnosti*. Izdavački centar Rijeka, Rijeka.

50. Labocha, Janina (2011). *The object of study of text linguistics (textology)*. U: *Studia Linguistica*. br. 128, str. 59–68. Dostupno na: http://www.filg.uj.edu.pl/studia-linguistica-128 (7. srpnja 2014).

51. Lee, David YW (2001). *Genres, Registers, Text Types, Domains, and Styles: Clarifying the Concepts and Navigating a Path Through the BNC Jungle*. U: *Language Learning & Technology*. Vol. 5, br. 3, str. 37–72. Dostupno na: http://llt.msu.edu/vol5num3/lee/ (27. ožujak 2014.).

52. Louwerse, M. M.; van Peer, W. (2006). *Thematics* U: Brown, Keith (ur.). *Encyclopedia of Language and Linguistics*. Elsevier, London, svezak 12, str. 653–658.

53. Louwerse, M. M.; Graesser, A. C. (2006). *Macrostructure*. U: Brown, Keith (ur.). *Encyclopedia of Language and Linguistics*. Elsevier, London, svezak 7, str. 426–429.

54. Malmkjær, Kirsten (ur.) (2005). *The linguistics encyclopedia.* Routledge, London.

55. Martin, J. R. (2001). *Cohesion and Texture*. U: Schiffrin, Deborah; Tannen, Deborah; Hamilton, Heidi E. *The Handbook of Discourse Analysis*. Blackwell Publishers, Oxford, str. 35–53.

56. Mićanović, Krešimir (2006). *Hrvatski s naglaskom*. Disput, Zagreb.

57. Miščević, Nenad; Potrč, Matjaž (1987). *Kontekst i značenje*. Izdavački centar Rijeka, Rijeka.

58. Nigoević, Magdalena (2009). *O tekstnim konektorima ili o diskursnim oznakama*. U: *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, knj. 35. str. 429–433.

59. Norrick, Neal R. (2001). *Discourse and Semantics*. U: Schiffrin, Deborah; Tannen, Deborah; Hamilton, Heidi E. *The Handbook of Discourse Analysis*. Blackwell Publishers, Oxford, str. 76–99.

60. Orešković Dvorski, Lidija 2010. *Francuski i hrvatski vremenski konektori u znanstvenom stilu*, u *Prostor i vrijeme u jeziku: Jezik u prostoru i vremenu*, HDPL, Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera, Zagreb−Osijek, str. 82–96.

61. Petöfi, János S.; Sözer, Emel (1985). *Static and Dynamic Aspects of text Constitution*. U: *Anales de Literatura Española,* n.4, str. 285–325. Dostupno na: http://rua.ua.es/dspace/handle/10045/7561 (27. ožujak 2014).

62. Petrović, Bernardina (2012). *Tekstom o tekstu*. FF press, Zagreb.

63. Rieger, Burghard B. (1988). *Relevance of Meaning, Semantic Dispositions, and Text Coherence*. Str. 1–18. Dostupno na: http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/summary?doi=10.1.1.53.4847 (3. siječnja 2015.).

64. Sanders, T; Pander Maat, H. (2006a). *Cohesion and Coherence: Linguistic Approaches*. U: Brown, Keith (ur.). *Encyclopedia of Language and Linguistics*. Elsevier, London, svezak 2, str. 591–595.

65. Sanders, T.; Pander Maat, H. (2006b). *Conectives*. U: Brown, Keith (ur.). *Encyclopedia of Language and Linguistics*. Elsevier, London, svezak 3, str. 33–41.

66. Sanders, T.; Sanders, J. (2006). *Text and Text Analysis*. U: Brown, Keith (ur.). *Encyclopedia of Language and Linguistics*. Elsevier, London, svezak 12, str. 597–607.

67. Sanford, A. (2006). *Coherence: Psycholinguistic Approach*. U: Brown, Keith (ur.). *Encyclopedia of Language and Linguistics*. Elsevier, London, svezak 2, str. 585–591.

68. Schiffrin, Deborah; Tannen, Deborah; Hamilton, Heidi E. (2001). *The Handbook of Discourse Analysis*. Blackwell Publishers, Oxford.

69. Schifrin, Deborah (2001). *Discourse Markers: Language, Meaning, and Context*. U: Schiffrin, Deborah; Tannen, Deborah; Hamilton, Heidi E. *The Handbook of Discourse Analysis*. Blackwell Publishers, Oxford, str. 54–75.

70. Schrod, Richard (2001). *Tekstna lingvistika*. U: Glovacki-Bernardi, Zrinjka. *Uvod u lingvistiku*. Školska knjiga, Zagreb, str. 235–246.

71. Silić, Josip (1984). *Od rečenice do teksta: Teoretsko-metodološke pretpostavke nadrečeničnog jedinstva*. SNL, Zagreb.

72. Silić, Josip (2006). *Funkcionalni stilovi hrvatskoga jezika*. Disput, Zagreb.

73. Silić, Josip, Pranjković, Ivo (2005). *Gramatika hrvatskoga jezika: za gimnazije i visoka učilišta*. Školska knjiga, Zagreb.

74. Stòjanov, Tomislav (2001). *Razredba zamjenica i zamjeničnih pridjeva, te pravila sintaktičke povratnosti*. U: Suvremena lingvistika, Vol. 51–52, No.1–2, str. 227–243.

75. Ščukanec, Aleksandra (2008). *Prikaz knjige «Textgrammatik - Textsemantik - Textstilistik. Ein textlinguistisches Repetitorium» Stojana Bračića, Ulle Fix i Albrechta Greula.* U: *Suvremena lingvistika*, vol. 34 , no. 65, str. 125–127.

76. Škiljan, Dubravko (1997). *Granice teskta*. U: Andrijašević, Marin; Zergollern-Miletić, Lovorka. *Tekst i diskurs*. HDPL, Zagreb, str. 9–15.

77. Škiljan, Dubravko (2000). *Javni jezik*. Izdanja Antibarbarus (Biblioteca Electa), Zagreb.

78. Šonje, Jure (ur.) (2000). *Rječnik hrvatskoga jezika*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Školska knjiga, Zagreb.

79. Tabakowska, Elżbieta (2005). *Gramatika i predočavanje: uvod u kognitivnu lingvistiku*. FF press, Zagreb.

80. Tafra, Branka (2012). *Što je hrvatskoj leksikografiji natuknica*. U: *Zbornik radova posvećen Antici Menac o njezinu 90. rođendanu*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, str. 110–132.

81. Tanskanen, Sanna-Kaisa (2006). *Collaborating towards Coherence: Lexical cohesion in English Discourse*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia.

82. Thompson, G. (2006). *Theme in Text*. U: Brown, Keith (ur.). *Encyclopedia of Language and Linguistics*. Elsevier, London, svezak 12, str. 658–668.

83. Trask, Robert Lavrence (2005). *Temeljni lingvistički pojmovi*. Školska knjiga. Zagreb.

84. van Dijk, Teun A. (1976). *Sentence Topic and Discourse Topic*. U: *Papers in Slavic Philology*, br. 1 (1977), str. 49–61. Dostupno na: http://www.discourses.org/download/articles/ (28. rujna 2015.)

85. van Dijk, Teun A. (1982). *Relevance in text and context*. U: Allen, S. (ur.). *Text processing*. Almqvist&Wiksel, Stocholm, str. 415–432. Dostupno na: http://www.discourses.org/download/articles/ (28. rujna 2015.)

86. van Dijk, Teun A. (2006). *Ideologija: multidisciplinarni pristup*. Goleden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb.

87. Velčić, Mirna (1987). *Uvod u lingvistiku teksta*. Školska knjiga, Zagreb.

88. Vilarnovo, Antonio (1991). *Teorías explicativas de la coherencia textual*. U: *Revista española de linguistica*, god. 21, br. 1, str. 125–144. Dostupno na: http://www.sel.edu.es/content/vol2111991 (27. ožujka 2014).

89. Vilarnovo, Antonio (1990). *Coherencia textual: ¿Coherencia interna o coherencia externa?*. U: ELUA., god. 1990, br. 6, str. 229–239. Dostupno na: http://hdl.handle.net/10045/6572 (27. ožujka 2014).

90. Yus, F. (2006). *Relevance theory*. U: Brown, Keith (ur.). *Encyclopedia of Language and Linguistics*. Elsevier, London, svezak 10, str. 512–519.

91. Ward, Gregory; Birner, Betty J. (2001). *Discourse and Information Structure*. U: Schiffrin, Deborah; Tannen, Deborah; Hamilton, Heidi E. *The Handbook of Discourse Analysis*. Blackwell Publishers, Oxford, str. 119–137.

92. Wilson, Deirdre; Sperber, Dan (2004). *Relevance Theory*. U: Horn, R. L.; Ward, G. (ur.), *Handbook of Pragmatics*. Oxford, Blackwell, str. 607–632.

IZVORI

Abercrombie, Nicholas; Hill, Stephen; Turner, Bryan S. (2008). *Rječnik sociologije*. Jesenski i Turk, Zagreb.

Jakobović, Zvonimir (gl.ur.) (2007). *Tehnički leksikon*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb.

Kutleša, Stipe (ur.) (2012). *Filozofski leksikon*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb.

Lopac, Vjera (2009). *Leksikon fizike*. Školska knjiga, Zagreb.

Petz, Boris (ur.) (2005). *Psihologijski rječnik*. Naklada Slap, Jastrebarsko.

Solar, Milivoj (2006). *Rječnik književnoga nazivlja*. Golden marketing - Tehnička knjiga, Zagreb.

Vujnović, Vladis (2004). *Rječnik astronomije i fizike svemirskog prostora*. Školska knjiga, Zagreb.

Vukonić, Boris; Čavlek, Nevenka (2001). *Rječnik turizma*. Masmedia, Zagreb.

SAŽETAK

Kohezija i koherencija teksta smatraju se osnovnim svojstvima teksta. Najčešće se pod kohezijom podrazumijevaju gramatičke i leksičke veze na površinskoj strukturi teksta, dok se pod koherencijom podrazumijeva povezanost svih dijelova teksta u jednu smislenu cjelinu (svojstvo koje procjenjuje korisnik teksta). U proučavanju ovih tekstnih svojstava razvili su se različiti pristupi od kojih su neki usmjereni na sadržaj teksta (istraživanje mikrostruktura i makrostruktura, proučavanja tekstne teme), drugi na strukturu teksta (proceduralni pristup, teorija retoričke strukture), a u novije su se vrijeme razvili psiholingvistički i kognitivistički pristupi analizi koherencije. Unutar lingvistike teksta karakteristično je proučavanje tekstova s obzirom na tekstnu vrstu kojoj pripadaju. U ovom je radu analizirana *leksička natuknica*. Ta tekstna vrsta ubraja se u tekstni tip asertiva, pokazuje ustaljenu organizaciju superstrukturalnih obilježja, stalnu tematsku progresiju, zaokruženost teme te obilnu prisutnost kohezivnih sredstava.

ABSTRACT

Cohesion and coherence are considered to be the basic properties of a text. The concept of cohesion usually designates grammatical and lexical connections present on the surface of the text, while coherence implies the existence of sense relations between all text parts making it a semantic whole (a phenomenon that is measured by the text user). Many different approaches have been developed in analyzing these text features some of which are content-oriented (the study of text micro- and macrostructure, the study of text theme), others are structure-oriented (procedural approach, rhetorical structure theory), and recently psycholinguistic and cognitive approaches to the analysis of coherence have emerged. Text linguistic studies are characterized by the analysis of text typologies. In this paper *lexicon entries* where analised. They belong to the text type assertive, have a consistency in the superstructural characteristics, constant thematic progression, content wholeness and abundant presence of cohesive devices.